

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Jakub Šulc

Politika Německa vůči Rusku na přelomu 1917-1918

The Russia Policy of Germany 1917-1918

Praha 2010

vedoucí práce: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování mému vedoucímu, doc. PhDr. Františku Stellnerovi, PhD., která jsou sice pravidelnou součástí diplomových prací, ale mnohdy pouze nezbytnou a formální. V tomto případě chci ale skutečně ocenit a vyzdvihnout přístup mého školitele, jehož vždy vstřícné vedení, rady a trpělivost mi zásadně pomohly nejen dokončit práci, ale i překlenout nesnadné studijní období.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 29. 7. 2010

.....

Jakub Šulc

Anotace: Práce pojednává o zahraniční politice císařského Německa a jeho spojenců vůči bolševickému Rusku na přelomu let 1917 a 1918. Zabývá se problematikou motivace a rozdílných přístupů k vedení vnější politiky jak na německé, tak ruské straně.

Klíčová slova: Brest-litevský mír, Německo, Rusko, První světová válka.

Obsah:

Úvod	7
1 Jednání o příměří	11
2 První fáze mírových rozhovorů	18
3 Druhá fáze mírových rozhovorů	26
3.1 Jednání v polovině ledna	26
3.2 Rozpory na ruské straně	27
3.3 Rozpory na německé straně	29
4 Mír s Ukrajinou	32
5 Třetí fáze mírových rozhovorů, konec příměří	36
6 Přistoupení bolševiků na německé podmínky a průběh vojenských operací	43
6.1 Bolševici na rozcestí	43
6.2 Německá ofenziva	46
7 Závěrečná fáze mírových rozhovorů	49
8 Ratifikace mírových smluv, německé plány na východě	52
8.1 Ratifikace.....	52
8.2 Německý postup na východ	54
8.3 Černomoří.....	55
9 Německá aktivita na Ukrajině a v Pobaltí	57
9.1 Ukrajina	57
9.2 Pobaltí	58
10 Obnovení diplomatických vztahů, zahájení jednání o hospodářských smlouvách, bolševici v ohrožení	61
11 Doplňující smlouvy, závěrečné týdny války	71
11.1 Dodatkové smlouvy	71

11.2	Poslední týdny.....	73
Závěr		76
Résumé		78
Seznam pramenů a literatury		80
Příloha 1. Smlouva o příměří, 15. prosince 1917		87
Příloha 2. Brest-litevská mírová smlouva, 3. března 1918		95

Úvod

Když dne 28. června 1919 podepisovali ministři Výmarské republiky ve Versailles¹ mírovou smlouvu, činili tak nejen v naprosto jiné pozici, ale i za jiných okolností než jejich předchůdci ve službách císařského Německa při uzavírání Brest-litevské smlouvy před pouhými šestnácti měsíci. Již okázalost místa a jednání, účast nesčetných deputací a i pozornost světové veřejnosti upřená k pařížskému předměstí kontrastovala s podobou Brestu-litevského. Rozbombardované, opuštěné město² a izolované od okolního světa, které od prosince 1917 do března 1918 hostilo jednání o ukončení války na východní frontě. Na jedné straně se jej účastnily delegace Čtyřspolku, na straně druhé delegace zastupující oficiálně nové vládcy Ruska, ve skutečnosti teprve jen Petrohradu a jeho nejbližšího okolí. To ale Německu, jež mělo při rozhovorech hlavní slovo, vůbec nebránilo uzavřít s bolševiky „zapomenutý“ mír³.

V posledních více než čtyřiceti letech před světovou válkou se vzájemný vztah Ruska a Německa nevyvíjel jednoznačně. Již krátce po vzniku císařství došlo roku 1873 ke sblížení obou zemí v rámci Spolku tří císařů. V křehkém spojení se objevily větší trhliny během Berlínského kongresu v roce 1878. Razantní postup kancléře Bismarcka přispěl k odepření ruských územních zisků, které získalo během svého tažení proti Turecku.

¹ Více BAUMGART, W., Brest-Litovsk und Versailles. Ein Vergleich zweier Friedensschlüsse, in Historische Zeitschrift 210, 1970, s. 583-619.

² TROCKIJ, L. D., Moje paměti, Praha 1930, s. 457.

³ WHEELER-BENNETT, J., Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, New York 1966, s. XI.

O devět let později se uzavřením Zajišťovací smlouvy poměry mezi oběma zeměmi nakrátko zlepšily. Hospodářské důvody stály v pozadí dalšího zhoršení vzájemných vztahů. Rusko se ve snaze řešit své ekonomické potíže obrátilo směrem k Francii. Vzájemné oddalování Ruska a Německa prohloubil císař Vilém II. novým kursem své zahraniční politiky. Uzavření rusko-francouzské dohody předznamenávalo uspořádání světových velmocí před první světovou válkou. Přestože Německo projevilo zájem na zlepšení vzájemných vztahů tím, že v roce 1897 poskytlo půjčky Rusku. Následná snaha o vzájemné sblížení již nebyla zrealizována. Rusko-německá smlouva z roku 1909 zůstala jen na papíře v podobě návrhu, protože Rusko o dva roky dříve uzavřelo smlouvu s Velkou Británií.⁴

Již tak komplikované německo-ruské vztahy doznaly ve válečných letech ještě hlubších změn. Zvláště pak se svojí jedinečností zřetelně vymyká období od převzetí moci bolševiky v čele s Leninem v listopadu 1917 do abdikace Viléma II. v listopadu 1918. Oba jmenovaní dokonale symbolizují krátké setkání dvou odlišných názorů na státní uspořádání. Události první světové války přiměly zástupce obou těchto stran, aby zasedli ke společnému jednacímu stolu a uzavřeli mírovou dohodu. Reprezentace dvou neslučitelných světonázorů našly společnou řeč. Na první pohled paradoxní setkání je primárním důvodem, který stál u vzniku této práce. Mým cílem je přiblížit průběh vlastního jednání a analyzovat jej očima jednotlivých zástupců. Chci tímto poukázat na faktory

⁴ Více k předválečnému období SKŘIVAN, A., Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914, Praha 1996.

utvářející konečnou podobu politiky v ruském a především německém táboře. Právě tato vnitřní dynamika nám pomůže pochopit průběh jednání i s jeho zdánlivě překvapivými výsledky a zvraty.

Ústředními body mé práce jsou zimní jednání o míru v Brestu-litevském a následné letní rozhovory k doplňkovým smlouvám v Berlíně. Oboustranně nezbytná vzájemnost, podpořená osobními kontakty, odhalovala nejen plány a záměry druhé strany, ale také rozdílné postoje ve vlastních řadách. Přestože primárním objektem mého bádání byla politika německého císařství, nemohl jsem v tomto ohledu opomenout ani bolševickou stranu.

Jednotlivé zástupce je možné vnímat jako zastánce odlišných politických přístupů k jednání s druhou stranou. Přijmeme-li tento náhled, viděli bychom na německé straně ministra zahraničí Kühlmanna jako zastánce mírnějšího přístupu vůči bolševikům. Tento diplomatický postup však musel odolávat požadavkům na tvrdší postup ze strany dalšího německého vyjednavče, generála Hoffmanna. Odlišné hodnotové pojmání geopolitiky pak zastával Vilém II. se svými dynastickými plány. Postoje rakousko-uherského ministra zahraničí Czernina, který několikrát ohrožoval jednání separátním mírem, představují další odlišný směr uvažování o uspořádání východní Evropy.

Názorovými střety byla formována také politika ruské strany. Lenina, hlásající socialistickou revoluci a nesmiřitelnost s imperialistickým táborem, s velkou intelektuální invencí přesvědčoval své soudruhy o nutnosti dohody s Německem.

Cenným zdrojem informací jsou především paměti a sebrané spisy čelních zúčastněných protagonistů, především Hoffmanna, Lenina a Trockého⁵. Zatímco na německé straně je nosným pramenem k jednáním v Brestu-litevském edice úřední korespondence, zápisy zasedání a novinových článků vydaná Hahlwegem⁶, ruská strana je dobře zdokumentována Bunyanem a Fischerem⁷.

⁵ LENIN, V. I. Sebrané spisy, sv. 35, Praha 1987; sv. 36 a 37, Praha 1988, sv. 50, Praha, 1989; TROCKIJ, L. D., Moje paměti. HOFFMANN, M., Der Krieg der versäumten Gelegenheiten, München 1923.

⁶ DER FRIEDE VON BREST-LITOWSK, Ein unveröffentlichter Band aus dem Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassunggebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages, bearb. Werner Hahlweg, Düsseldorf 1971.

⁷ BUNYAN, J., FISCHER, H. H. (ed.), The Bolshevik Revolution 1917-1918, Documents and Materials, Stanford 1965.

1 Jednání o příměří

Pro Německo znamenala revoluce v Rusku⁸ a uchopení moci bolševiky uskutečnění počátečních nadějí, které do skupinky kolem V. I. Lenina nejen vkládalo, ale zároveň je iniciovalo a podpořilo⁹. Otázkou nyní zůstávalo, zda se nová petrohradská vláda bude i nadále ubírat předpokládaným směrem a uzavře tolik očekávaný mír, jenž měl Berlínu usnadnit cestu ze svízelné válečné situace¹⁰.

Počáteční vývoj situace byl pro Německo příznivý. Po převzetí moci v Petrohradě bylo Leninovým prvotním cílem zajistit oddychový čas pro právě nastolený režim prostřednictvím uzavření příměří, mezi státy válčícími na východní frontě. Proti tomuto rozhodnutí se vzedmul vnitrostranický odpor, představovaný zejména Nikolajem Ivanovičem Bucharinem, který prezentoval tezi o zradě na mezinárodním socialismu a údajnou nevíru v revoluční požár, který měl dle bolševických očekávání v dohledné době zachvátit celou Evropu. Nicméně Lenin prosadil své mínění v Dekretu o míru, který byl schválen II. sjezdem sovětů dne 8. listopadu 1918 a který žádal uzavření míru bez anexí a kontribucí a okamžité zajištění příměří na všech frontách¹¹.

⁸ K tématu ruské revoluce DUQUENOY, P., *Revolutionary Russia 1890-1930*, Detroit 2005.

⁹ Více SERVICE, R., *Lenin*, Praha 2003, SCHARLAU, W. B., ZEMAN, Z. A., *Helphand. Muž, který financoval Lenina*, Praha, Litomyšl 1999.

¹⁰ Více k německé situaci na frontách první světové války GILBERT, *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005, KEEGAN, J., *První světová válka*, Praha 2003.

¹¹ BUNYAN, J., FISCHER, H. H., s. 124.

Tento dokument však byl ze strany ostatních dohodových států již 9. listopadu 1917 odmítnut. Následovalo vydání Trockého proklamace ke všem válčícím stranám vyzývající k vyhlášení příměří¹². Usnesením vlády bylo vrchnímu veliteli armády Nikolajovi Nikolajevičovi Duchoninovi¹³ nařízeno zahájit vyjednávání o příměří s Centrálními mocnostmi. Následujícího dne pak byl záměr vyjednat smír na všech frontách představen i diplomatům dohodových zemí akreditovaným v Petrohradě. Nesetkal se však s kladnou odezvou.

Jako první projevilo ochotu k uzavření příměří nepřátelské Německo. Chaos na ruské straně fronty rozdmýchávaný nově bolševickou revolucí totiž dával Německu naději na ukončení válečných operací na dvou frontách. Dojednané příměří navíc mohlo pomoci udržet Rusko po delší dobu v rozvráceném stavu. Německu by se tím otevřel širší prostor pro uplatňování geopolitiky v oblasti Baltského moře a evropského Ruska.¹⁴ Reakce Německa na nabízené příměří byla velmi rychlá a jednoznačná.

¹² TROCKIJ, L. D., *Moje paměti*, s. 457.

¹³ Nikolaj Nikolajevič Duchonin - (13. prosince 1876 - 3. prosince 1917). Od září 1917 působil jako vrchní velitel ruské armády. Zapojení do protibolševické opozice vyústilo v jeho zabití Rudými gardami petrohradských námořníků v Mogilevu pod vedením Nikolaje Krylenka, který se stal Duchoninovým nástupcem a bolševici tak získali přímý vliv na ruskou armádu.

¹⁴ HERWIG, H. H., *German Policy in the Eastern Baltic Sea in 1918. Expansion or Anti-Bolshevik Crusade?*, in: *Slavic Review* 32, 1973, č. 2, p. 339-357, str. 339.

Tři ruští pověřenci¹⁵, kteří 26. listopadu 1917 překročili rusko-německou frontu z lotyšského Dvinska, se již o den později vrátili zpět s písemnou odpovědí generála E. von Hoffmeistera, velitele příslušného frontového úseku. Zpráva obsahovala zplnomocnění a připravenost vrchního velení německé armády k jednáním s vrchním velením ruské armády a návrh na vyslání zplnomocněných komisí obou stran. Německé velení se dále zavázalo poskytnout ruské komisi přímé telegrafické spojení s petrohradským vedením a zajistit zvláštní vlak jejím členům po překročení fronty.¹⁶

V tentýž den, 27. listopadu 1917, Trockij zveřejnil¹⁷ tajné smlouvy carského Ruska s Dohodou, uzavřené v letech 1914-1917, ve kterých byla Francii vymezena možnost záboru území Německa, Itálii bylo přiznáno právo na požadované části Rakouska-Uherska a Turecka a Rusku byl přislíben Cařihrad s jeho Bosporem a Dardanelami. Tento postup vyústil k ochotě k separátním jednáním s Německem, které spolu s Rakouskem přijalo 29. listopadu 1917 nabídku k míru. Berlín si bolševiky, coby slabou vládnoucí skupinu přál, neboť zde existovala reálná šance, že by z rozpadlého Ruska mohlo na základě etnické příslušnosti učinit zásobovací a surovinovou základnu.¹⁸

¹⁵ Jednalo se o nadporučíka. V. Schneura, příslušníka 9. husarského kyjevského pluku, vojenského lékaře M. Sagaloviče a dobrovolníka G. Merena, členy vojenského výboru 5. armády, PROKŠ, P., Konec říše Hohenzollernů, Praha 2010, s. 74.

¹⁶ PROKŠ, s. 75.

¹⁷ Jako reakci na neochotu dohodových velmocí přistoupit k mírovým jednáním, GILBERT, s. 511.

¹⁸ PIPES, Dějiny ruské revoluce, Praha, 1998, s.167.

Již 30. listopadu 1917 sovětská strana navrhla zahájení vyjednávání na 2. prosince a vyzvala k němu taktéž i členské státy Dohody. Zástupci Petrohradu vyjádřili požadavky na mír bez anexí, válečných náhrad a na základě práva národů na sebeurčení, dále požadovali příměří na všech bojištích, vyklizení obsazených ostrovů na Baltu a zachování statu quo v počtu a dislokaci vojsk na východní frontě.¹⁹ Takové podmínky ale německá strana zamítla s odůvodněním, že diskuse o nich armádě nepřísluší.

Dne 1. prosince vyrazila z Petrohradu Komise pro příměří a den po jeho vyhlášení překročila u Dvinska německou linii a byla transportována vlakem do někdejší ruské pevnosti Brest-litevsk. Kromě hlavních mluvčích bolševické delegace, Adolfa Abramoviče Joffé²⁰, Lva Borisoviče Kameněva a Gregorije Jakovleviče Sokolnikova²¹, byla na jednáních přítomna i Anastasija

¹⁹ PROKŠ, s. 75.

²⁰ Adolf Abramovič Joffé – (10. října 1883 - 16. listopadu 1927). Roku 1903 se stal členem Sociálně demokratické dělnické strany. Po návratu ze zahraničí se aktivně podílel na Ruské revoluci, po níž byl donucen opět uprchnout do zahraničí, tentokrát do Berlína a po vyhoštění roku 1906 do Vídně. Zde vystudoval lékařství a psychoanalýzu. Po krátké stranické kariéře v letech 1917 - 1918 se věnoval ryze diplomacii, v jejíchž službách uzavřel 1920 mír s Estonskem, Litvou a Lotyšskem a o rok později také s Polskem. V důsledku vážných zdravotních problémů a sporů se Stalinem spáchal sebevraždu.

²¹ Gregorij Jakovlevič Sokolnikov – (15. srpna 1888 - 21. května 1939). V sedmácti letech vstoupil do bolševické frakce Sociálně demokratické dělnické strany. V letech 1922-1926 zastával post lidového komisaře financí, kdy vytvořil první sovětskou měnu. Od roku 1929 do roku 1932 byl velvyslancem ve Velké Británii. Během velkých čistek odsouzen k deseti letům žaláře, kde byl i později, údajně na příkaz NKVD, popraven.

Bicenkovová²², „vystupující v roli symbolu rovnoprávnosti obou pohlaví“²³ a zároveň i jako zástupkyně levých eserů.²⁴ Dalšími členy komise pak byli i experti z řad carských důstojníků²⁵ a jako symboly revoluce také rolník, dělník a voják²⁶, avšak ti bez sebemenšího vlivu na jednání.

První kolo rokování o příměří probíhalo od 3. do 5. prosince 1917 v Brestu-litevském, sídle německého velení pro východní frontu. Hlavním výsledkem byla dohoda o příměří, které bylo limitováno obdobím mezi 6. a 17. prosincem. Za císařskou stranu vedl delegaci generálmajor Max Hoffmann²⁷, za bolševiky pak Adolf Joffé. Kromě ruské a německé delegace se rozhovorů účastnily též bulharská a turecká delegace a pod vedením podplukovníka Hermanna Pokorneho také rakousko-uherská delegace.²⁸

²² Odsouzená za carského režimu k sedmnácti letům vězení na Sibiři za vraždu ministra války, generála Zacharova, TROCKIJ, L. D., *Moje paměti*, s. 458.

²³ Cit. GILBERT, s. 512.

²⁴ ULAM, A. B., *Expansion and Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy 1917-67*, New York 1969, s. 57.

²⁵ ULAM, s. 57.

²⁶ TROCKIJ, *Moje paměti*, s. 458.

²⁷ Max Hoffmann – (25. ledna 1869 - 8. června 1927). Studoval na Pruské vojenské akademii, kde roku 1887 absolvoval. Po pobytu v Rusku byl pro své znalosti ruských poměrů zařazen do Ruské sekce Generálního štábu. Po vypuknutí války se stal zástupcem náčelníka štábu německé 8. armády. Roku 1916 po odchodu Hindenburga a Ludendorffa do Berlína pak náčelníkem vrchního štábu velení Východ, do jehož čela byl postaven princ Leopold Bavorský. Po válce se zabýval plány na intervenci společných sil Německa, Francie a Velké Británie do Sovětského svazu.

²⁸ Více Wheeler-Bennett WHEELER-BENNETT, J., *Brestskij mir: победы i поражения советской дипломатии*, Moskva 2009.

Centrální mocnosti hned zpočátku odmítly diskusi o všeobecných mírových podmínkách, načež bylo jednání na návrh Rusů do 13. prosince 1917 přerušeno. Předložená ruská verze příměří obsahovala žádost o jeho trvání v délce minimálně 28 dní (maximálně šesti měsíců), dále podmínku vyklizení ostrovů na Baltu a zákaz přesunu jednotek z fronty²⁹. Zvláště proti posledním dvěma bodům se postavila německá strana. Nakonec však došlo ke shodě a následně k oboustrannému přesunu jednotek, i když z obav před bolševickou propagandou zůstal přechod fronty možný jen na vybraných místech. Specifikovány byly i konkrétní osoby, jimž se umožňoval kontakt s nepřítelem, stejně jako způsob dopravy, udělení povolení, či dokonce prodej a výměna zboží denní potřeby.³⁰

Dohoda o příměří byla uzavřena 15. prosince. V platnost vstoupila již 17. prosince v poledne a měla trvat až do 14. ledna následujícího roku. Obě strany byly oprávněny od smlouvy odstoupit do jednadvacátého dne od podpisu, s dohodnutou sedmidenní lhůtou. V opačném případě zůstávalo příměří nadále v platnosti a mělo být automaticky prodlužováno, dokud jej jedna ze stran nevyproví s týdenním předstihem.³¹

Nicméně i přes vymezení uvedená v dohodě, zahájili bolševici propagandistickou kampaň mezi německými jednotkami, doufající,

²⁹ Přitom podle Ludendorffa docházelo již od konce listopadu k přesunu jednotek z východní na západní frontu, LUDENDORFF, E. v., *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, s. 408.

³⁰ DER FRIEDE VON BREST-LITOWSK, s. 110.

³¹ DEUTSCH-SOWJETISCHE BEZIEHUNGEN von den Verhandlungen in Brest-Litowsk bis zum Abschluss des Rapallovertrages, Berlin 1967, s. 112.

že takto zažehnou revoluci v celé říši. V omezené míře se tato bolševická agitace projevila stávkami dělníků koncem ledna 1918. Uzavření příměří tak mělo poskytnout dostatek času bolševické zdržovací taktice v jednání, což se záhy také potvrdilo.

2 První fáze mírových rozhovorů

Samotnému příjezdu delegací do Brestu-litevského předcházela schůze korunní rady 18. prosince 1918, na které se řešila budoucnost baltských oblastí. Armádní Nejvyšší velení hodlalo začlenit Kuronsko³² a Litvu do Německé říše formou personální unie s Pruskem. Císař Vilém II. Tuto ideu plně podporoval a dokonce doufal i v zisk finského trůnu pro svého syna.³³ Současně se odvolávalo na zajištění bezpečné hranice Pruska a poukazovalo v tomto případě na Alsasko-Lotrinsko. Neméně závažnou se jevila i možnost využít obě provincie k zásobování Německa zemědělskými produkty.³⁴

Naproti tomu německý kancléř Georg hrabě von Hertling³⁵ a člen jeho kabinetu státní tajemník Zahraničního úřadu Richard von

³² V případě Kuronska se vojenští představitelé zaštiťovali ochranou starých práv obyvatel německého původu VOLKSMANN, H. E., *Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne*, Köln 1970, s. 8.

³³ STELLNER, F., *Poslední německý císař. Z německých dějin v epoše Viléma II.*, Praha 1995, s. 354. Více BAUMGART, W., *Deutsche Ostpolitik, 1918. Von Brest-Litowsk bis zum Ende des ersten Weltkrieges*, Wien, München 1966, s. 98.

³⁴ Ludendorff později operoval i s myšlenkou využít obsazených oblastí a „spřátelených států“ k vojenským odvodům, HILDEBRAND, K., *Das vergangene Reich., Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945*, München 2008, s. 369.

³⁵ Georg von Hertling (31. srpna 1843 – 4. ledna 1919). Představitel strany Centrum v Říšském sněmu. V roce 1912 byl jmenován předsedou bavorské vlády, 1. listopadu 1917 pak říšským kancléřem a tuto funkci vykonával až do 29. září 1918.

Kühlmann³⁶ odmítali unii s ohledem na odpor jednotlivých spolkových států. Podobně se postavili také proti zájmu armády připoutat k Prusku také Estonsko a Livonsko³⁷, především z obavy, že takový krok by mohl trvale postavit Rusko proti Německu. Na návrh císaře bylo rozhodnuto s budoucností Livonska a Estonska vyčkat mínění jejich obyvatel.³⁸

Vyjednávání o míru, jež na přání bolševiků bylo zčásti veřejné, začalo odpoledne 22. prosince 1917. Delegace byly ubytovány v brest-litevské pevnosti, která byla od roku 1916 sídlem vojenského velení pro východní frontu. Na návrh prince Leopolda Bavorského, velitele německých vojsk na východní frontě, byl předsedajícím konference ustanoven turecký velvyslanec v Berlíně Ibrahim Hakki Paša.³⁹ Za Centrální mocnosti byli vedením rozhovorů pověřeni ministr zahraničí Richard von Kühlmann a hrabě Ottokar Czernin⁴⁰, rakousko-uherský ministr zahraničních věcí, spolu

³⁶ Richard von Kühlmann – (3. května 1878-16. února 1948). Po studiu právních věd vstoupil do diplomatické služby. V letech 1916-1917 vyslancem v Cařihradu, 5. srpna 1917-9. června 1918 v čele Zahraničního úřadu, pro spory s Nejvyšším vojenským velením donucen odstoupit; podle Pipes se hrál klíčovou roli ohledně Leninova vycestování ze Švýcarska, PIPES, s. 168.

³⁷ Historické území Livonska zahrnovalo nejen nástupnický stát Lotyšsko, ale částečně i Estonsko, které spolu s Litvou vyhlásily nezávislost na podzim 1918, kdy došlo i k připojení oblasti Kuronska k Lotyšské republice.

³⁸ KIELMANSEGG, P. G., Deutschland und der Erste Weltkrieg, Frankfurt am Main 1968, s. 583.

³⁹ BUNYAN, J., FISCHER, H. H., s. 477.

⁴⁰ Otakar Theobald Otto Maria hrabě Czernin von und zu Chudenitz – (26. září 1872 - 4. dubna 1932), po studiu práv vstoupil roku 1895 do

se zástupcem Nejvyššího velení generálmajorem Hoffmannem, jehož případná aktivita měla být dle představ politického vedení pouze ve shodě s ním.⁴¹ Hoffmann si na tento fakt stěžoval ve svých pamětech. Německá veřejnost totiž považovala za hlavního strůjce německé vojenské velení, které dle Hoffmannových slov však nemělo velký vliv na průběh jednání.⁴²

Ruskou stranu zastupoval A. A. Joffe, na jehož postu se v nadcházejících fázích postupně vystřídali lidový komisař zahraničních věcí L. D. Trockij a G. J. Sokolnikov. Plenárních zasedání, která se konala v hlavním sále divadla,⁴³ se účastnili také bulharští a turečtí diplomaté. Reprezentaci Osmanské říše vedl již zmíněný Ibrahim Hakki Paša⁴⁴. Ten byl k jednacímu stolu vyslán s jasným cílem - získat na Rusku zpět ztracené oblasti východní

diplomatických služeb ministerstva zahraničí Rakousko-Uherska, kde působil do roku 1902 a pak opětovně od roku 1912 jako velvyslanec v Bukurešti; s nástupem Karla I. na císařský trůn v roce 1916 nastoupil na post ministra zahraničních věcí, odkud rezignoval v dubnu 1918 po odhalení pokusů rakousko-uherské monarchie tajně navázat mírová jednání s nepřitelem.

⁴¹ STEGLICH, W., Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/18. Bd. I., Wiesbaden 196, s. 298.

⁴² HOFFMANN, M., s. 197.

⁴³ HOFFMANN, s. 198.

⁴⁴ Ibrahim Hakki Paša – (1863 – 1918). Po učitelské dráze na právnické škole a ministerském postu byl roku 1908 jmenován velvyslancem v Římě. V letech 1910 až 1911 zastával úřad velkovezíra. Rok po vypuknutí války se stal velvyslancem v Berlíně.

Anatólie z roku 1878.⁴⁵ Bulharská delegace byla vedena ministrem spravedlnosti Ch. I. Popovem.

Vedle plenárních zasedání probíhala tak jednání v komisích pro politicko-teritoriální, právní a hospodářské záležitosti. Těchto jednání se však účastnili jen zástupci tří hlavních mocností a později i ukrajinští zástupci.

Cílem bolševiků bylo přivést válčící státy k jednáním o všeobecném míru, jež by jim umožnilo nejširší propagaci revoluce.⁴⁶ Proto hned ze začátku předložili šestibodové prohlášení, které se mělo stát nejen výchozí premisou celého jednání, ale zároveň dle jejich představ také nedílnou součástí mírové smlouvy, coby vzoru pro budoucí smlouvy ukončující válku.⁴⁷ Požadavky byly následující:

- evakuovat armádu z obsazených území bez pokusů o jejich násilné připojení;
- obnova politické nezávislosti národů;
- umožnit svobodně se vyslovit v referendu o připojení k jinému národu či pro samostatnost pro jednotlivé národnostní skupiny uvnitř stávajících států;
- zajištění práv národnostních menšin;
- žádné válečné odškodnění.

⁴⁵ Více k problematice SKŘIVAN, A., *Evropská politika 1648-1914*, Praha 1999, s. 225.

⁴⁶ K otázce šíření revoluce DEBO, R. K., Litvinov and Kamenev-Ambassadors Extraordinary. *The Problem of Soviet Representation Abroad*, in: *Slavic Review* 34, 1975, č. 3, s. 463-482.

⁴⁷ SCHULZ, G., *Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-1920*, München 1967, s. 110.

Podle tohoto modelu mělo následovat i řešení koloniálních záležitostí.⁴⁸

Dne 24. prosince 1917 berlínské ministerstvo zahraničních věcí vyhodnotilo stávající situaci a konstatovalo, že nová a dosud nestabilní ruská vláda pravděpodobně nebude otálet s uzavřením míru. Poté následovala opatrná reakce na druhém plenárním zasedání 25. prosince reprezentovaná hrabětem Czerninem přiznávající právo národů na sebeurčení, ale nikoli na mezistátním základě, pouze vnitrostátní cestou. Zároveň byly nároky formulovány nikoliv jako anekční, nýbrž jako „násilné územní zisky,⁴⁹“ ačkoliv Turecko bylo ochotné vyklidit Kavkaz za příslušnou náhradu. Na německé straně ovšem takový krok nepřipadal v úvahu, neboť by musela vyklidit i obsazené baltské oblasti.⁵⁰ Dále odpověď obsahovala záměr navrátit Německu jeho kolonie. Kromě toho hodlalo do budoucna uplatnit svoje požadavky na anexi Litvy, Kuronska, Rigy s jejími ostrovy a žádat osamostatnění Polska,⁵¹ jež by se následně stalo spojencem Centrálních mocností a stažení ruských jednotek z Finska, Livonska, Estonska, Moldávie, východní Haliče a Arménie. Zároveň měl být učiněn vstřícný krok vůči Rusku v případě zdržení se zásahů do jeho vnitřních záležitostí. Německo nežádalo ani peněžité válečné odškodnění ani náhradu škod, naopak nabídlo Rusku hospodářskou

⁴⁸ HORČIČKA, Rakousko-uherská politika vůči sovětskému Rusku v letech 1917-1918, Praha 2005, s. 59.

⁴⁹ HORČIČKA, V., Rakousko-Uhersko a mírové jednání se Sovětským Ruskem 1917-1918, in: Historický obzor 10, 1999, č. 1-2, s. 18.

⁵⁰ BUNYAN, s. 479.

⁵¹ K této otázce např. ŽUPANIČ, J., Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války, Praha 2006.

pomoc, jež by s sebou přinesla úzké ekonomické vazby obou zemí, které by mohly vyústit v uzavření separátního míru mezi Centrálními mocnostmi a Ruskem.

Pro Německo a především pro jeho vojenské velení měly zásadní význam především Litva a Kuronsko, dobyté již v létě 1915, a Riga s ostrovy Hiiumaa, Saaremaa a Muhu⁵², jež císařská vojska ovládala od podzimu 1917. V případě Kuronska byla opět zvažována i personální unie s císařstvím nebo pruským královstvím.

Ve dnech 26. – 27. prosince 1917 se řešilo obnovení vzájemných diplomatických a obchodních vztahů. Berlín měl zvláštní zájem o navázání hospodářských vazeb s Ruskem. Tento zájem se projevil při projednávání bodů o přátelských obchodních vztazích, které měly dojít svého naplnění uzavřením nových obchodních a plavebních smluv s doložkou nejvyšších výhod, či vzájemným navrácením obchodních lodí zadržovaných během války. Němci i nadále trvali na oboustranném zřeknutí se veškerých úhrad výdajů a škod způsobených válkou.

V politické rovině se projevil závažný problém 26. prosince, poté co generál Hoffmann u večeře vyjevil zástupcům ruské delegace, že vyklizení obsazených oblastí nepřipadá v úvahu. Kühlmannova snaha ujistit ruskou delegaci, která pohrozila odchodem z Brestu-litevského, že požadavky Německa by mohly být mnohem menší, než jak je předestřel Hoffmann – týkaly by se pouze Kuronska a části Livonska a Estonska, neuspěla. Navíc vedla ke konfliktu s Nejvyšším velením, které v osobě Hindenburga vzhledem

⁵² Německou stranou označovány jako Dagö, Oesel a Mohn.

k vojenské situaci odmítalo otázky o odtržení žádaných oblastí jako bezpředmětné⁵³.

Ve věci Livonska a Estonska trvalo Nejvyšší velení i nadále na jejich odtržení od Ruska a připojení k Německu, neboť se obávalo, že vyhlášení samostatnosti Lotyšska a Estonska pod patronátem Dohody, by mohlo vést ke znovuotevření východní fronty. Naopak jiný názor zastávalo politické velení, které zohledňovalo možnost pocitu ruského ohrožení v blízkosti Petrohradu, a z toho vyplývající komplikace při vyjednávání; a zároveň i možné následky právě ze strany Dohody.

Zároveň se objevily i první výrazné neshody mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Czernin – rozladěný právě Hoffmannovými požadavky z 26. prosince o připojení Kuronska a Litvy až do uzavření míru, přičemž poté by o jejich budoucnosti rozhodla aplikace práva na sebeurčení – odmítal tuto vizi, jež by samozřejmě pro bolševickou delegaci byla nepřijatelná. Stejně tak nepřijatelné ale bylo pro ministra zahraničí ztroskotání rozhovorů, a tak o den později pohrozil Kühlmannovi a Hoffmanovi separátním mírem s Ruskem⁵⁴.

Proti mírnému postupu diplomatů se ohradil generálmajor M. Hoffmann, který hodlal postupovat proti Rusku s větší razancí a nikoliv jako ke spojenci Dohody. Generálovy názory, reprezentující vojenské struktury, ohledně nezávislosti Polska, Litvy a Kuronska na Rusku, vyvolaly roztržku s Czerninem, jenž prosazoval zásadně protianexionistický postoj a pohrozil separátním mírem, pokud

⁵³ VOLKSMAN N, s. 48-49.

⁵⁴ CZERNIN, O., Im Weltkrieg, Berlin und Wien 1919, s. 311.

jednání selžou. Obdobný názor sdílel současně státní tajemník Kühlmann⁵⁵.

Dne 28. prosince 1917 byly rozhovory na žádost ruské strany přerušeny, aby ruská delegace mohla informovat vládu v Petrohradě a své spojence o dosavadním průběhu jednání. Přestávka měla těmto spojencům ještě umožnit připojit se k mírovému vyjednávání.⁵⁶ K samotným mírovým podmínkám se komisař zahraničí Trockij vyjádřil v prohlášení, které země Dohody vyzývalo k participaci na jednáních v Brestu-litevském na základě práva na sebeurčení národů, jež umožní ukončení války a odvrátí osamocené válečné úsilí bez Ruska, chystajícího se podepsat separátní mír⁵⁷. Poté, co Dohoda odmítla zúčastnit se jednání, hodlal Petrohrad pokračovat v rozhovorech a prostřednictvím Joffeho přenést jednání do Stockholmu, kde by podle jeho očekávání získal mnohem širší pozornost a podporu jejich zamýšlené agitaci i s větší možností iniciovat revoluci. Takový záměr ovšem Centrální mocnosti odmítly. Rozhovory v izolovaném Brestu-litevském, vedené navíc jen s Ruskem, je totiž měly dovést snáze k realizaci válečných plánů.

⁵⁵ Kühlmann ovšem v Hoffmannově osobnosti „spatřoval...šťastné spojení rázného vojáka a uvážlivého politika“, a to i přestože mohl být pro své údery pěstí do stolu během jednání vnímán jako hulvát, cit. KÜHLMANN, R. v., Die Diplomaten, Berlin 1939, s. 159.

⁵⁶ KRUMMACHER, F. A., LANGE, H., Krieg und Frieden. Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen. Von Brest-Litowsk zum Unternehmen Barbarossa, München 1970, s. 40.

⁵⁷ PROKŠ, s. 85.

3 Druhá fáze mírových rozhovorů

3.1 Jednání v polovině ledna

Obnovená jednání začala 9. ledna 1918 opětovně v Brestu-litevském, avšak na ruské straně pod taktovkou nového šéfa delegace Trockého.⁵⁸ Joffého nástupce chápal rozhovory jako příležitost, aby se vymezil proti konvenční diplomacii a mohl promluvit k německým vojákům na frontě⁵⁹. Trockého hlavním plánem bylo získat Německem okupovaná území zpět pro Rusko, které by dle jeho prohlášení z 12. ledna 1918, umožnilo těmto oblastem - tedy Polsku, Litvě, Kuronsku, Lotyšsku, Estonsku a Finsku - za předem dohodnutých podmínek (rozsah území, stanovení dočasné správy těchto území, forma a způsob vyjádření místních obyvatel ke své budoucnosti) za součinnosti Centrálních mocností rozhodnout o jejich osamostatnění.⁶⁰

Odmítavá reakce generála Hoffmanna na sebe nedala dlouho čekat. Navržený postup se však stal předmětem jednání politicko-teritoriální komise, kde Kühlmann v předloženém stanovisku zamítl stažení armády z území okupovaných Centrálními mocnostmi. Těmto územím nemělo být vnucováno jakéhokoliv státní zřízení a vyhlášení referenda - jehož průběh by dle jeho obav byl ohrožen manipulacemi

⁵⁸ Například dosud společné stravování obou delegací Trocký zakázal ve snaze o výraznější oddělení bolševické delegace, ULAM, s. 61. Změnu přístupu dokládá i sám Trocký, *Moje paměti*, s. 461.

⁵⁹ FITZPATRICK, S., *Russian Revolution*, New York 1994, s. 69.

⁶⁰ Požadovaný postup vůči národům a územím byl ale zřetelně porušen samotnými bolševiky vyhlášením Turecké Arménie dekretem 11. ledna 1918. PROKŠ, s. 88.

ze strany bolševických oddílů - a naopak požadoval sestavení zákonodárných sborů daných národů, které pak, pod dohledem Centrálních mocností a se zřetelem k jejich zájmu, rozhodnou o své budoucnosti.

V důsledku německých nároků na oblasti Běloruska a Ukrajiny, stejně jako Polska, Litvy, Lotyšska a Estonska, jež by znamenaly rapidní zmenšení rozsahu bývalé carské říše, nařídil Lenin Trockému v telegramu ze 16. ledna, aby odročil jednání a navrátil se do Petrohradu, kde se mělo na na zasedání Ústředního výkonného výboru rozhodnout o dalším postupu.⁶¹ Rozhovory tak sice v období 18. - 29. ledna 1918 oficiálně neprobíhaly, přesto byli bolševičtí zástupci v Brest-litevském nadále přítomni, jak dokládá jim určená Leninova zpráva 21. ledna 1918 o situaci v zázemí a pohoršení nad údajným německým přerušением telegrafického spojení mezi Brestem-litevským a petrohradským vedením.⁶² Současně probíhala jednání v právní komisi, kde se podařilo ve druhé polovině ledna vyřešit téměř všechny otázky, a obchodní komisi, kde další postup vázl kvůli odporu Německa v otázce ruských celních úlev pro polské zboží, což požadovalo Rakousko-Uhersko. Jednání tak bylo 24. ledna přerušeno.

3.2 Rozpory na ruské straně

Nejednota a rozdílné pojetí ohledně dalšího postupu se ve vedení bolševiků projeví již o šest dní dříve, když dne 10. ledna 1918 došlo k odsouhlasení ukončení mírových rozhovorů, a to

⁶¹ LENIN, V. I., sv. 35, s. 252.

⁶² LENIN, V. I., sv. 35, s. 345. Na technické problémy si stěžoval i Trockij. Trockij, L. D. Moje paměti, s. 466.

i navzdory Leninově zásadnímu nesouhlasu, který musel postupně k dosažení svých záměrů hrozit i odstoupením.⁶³ Vnitrostranické napětí a spory přetrvávaly po celou dobu brest-litevských jednání, jak se ukázalo 21. ledna 1918 na poradě ústředního výboru, jíž se účastnili i zástupci strany delegovaní na III. sjezdu sovětů, řešící další směr rokování. Lenin zde vystoupil s jednoznačným stanoviskem nutnosti podepsat mír,⁶⁴ neboť ruská armáda nacházející se v dezolátním stavu nemohla obstát v hrozícím střetu s německou armádou. Jeho návrh ale zůstal v menšině, neboť při hlasování obdržel pouhých 15 hlasů z celkových 63. Taktéž Trockého plán „ani válku, ani mír“, čili demobilizovat armádu a smlouvu nepodepsat, nezískal silnější zastoupení, když se k němu přiklonilo jen 16 účastníků⁶⁵. „Vítězi“ porady se tak stali radikálové s 32 hlasy a Bucharinovým požadavkem vést s Německem revoluční válku. Před rozhodujícím hlasováním v ústředním výboru o mandátu pro bolševickou delegaci v Brestu-litevském, jmenoval Lenin Georgije Vasiljeviče Čičerina⁶⁶ prvním náměstkem lidového

⁶³ DAVIES, N., *The Missing Revolutionary*, in: *Soviet Studies* 27, 1975, č. 2, s. 178-195, s. 180.

⁶⁴ Naprosto jiný úhel pohledu přináší Keegan, podle něhož Lenin sám vyjednávání prodlužoval, aby oddálil spojenectví Německa a ostatních dohodových mocností za účelem svrnutí bolševiků v Rusku, KEEGAN, J., s. 271.

⁶⁵ LENIN, sv. 35, s. 281.

⁶⁶ Georgij Vasiljevič Čičerin – (24. listopadu 1872 - 7. června 6. 1936). Pocházel z aristokratické rodiny, jeho otec působil v diplomatických službách carské říše. Po studiích historie na Petrohradské univerzitě pracoval G. V. Čičerin v letech 1897-1903 v archivní sekci ministerstva zahraničí. Roku 1905, rok po té, co zdědil rozsáhlý majetek po strýcově smrti, se rozhodl podporovat Ruskou revoluci, ale po jejím nezdaru byl

komisaře zahraničních věcí, tedy Trockého, aby podkopal postavení svého stranického soka. To se ale projevilo jen minimálně – Lenin prosadil alespoň protahování jednání až do německého ultimáta. Dne 24. ledna 1917 zvítězil Trockij se svou koncepcí poměrem 9 ku 7 hlasům. Vlastní podoba této koncepce byla 26. ledna 1917 transformována III. všeruským sjezdem sovětů do směrnice „hájit zásady míru na základě programu ruské revoluce“⁶⁷ jak pro delegaci, tak pro ministerstvo zahraničí. Zároveň došlo k osobní dohodě mezi Leninem a Trockým a bylo stanoveno, že pokud by nebylo možné rozhovory vést po neurčitou dobu, má se následně držet svého hesla „ani válku, ani mír,“⁶⁸ a dále došlo k odsouhlasení účasti zástupců ukrajinské Centrální rady.

3.3 Rozpory na německé straně

Rozkol zavládl i na německé straně, zvláště po zasedáních politicko-teritoriální komise 11. - 12. ledna, kde byla nastolena zásadní otázka vyklizení obsazených oblastí a demobilizace, tj. podmínek prosazovaných Trockým. Němci si ale nebyli jistí stabilitou nového ruského režimu, a tak souhlasili s vyklizením jen

donucen uprchnout do emigrace v západní Evropě, kde se stal členem menševické frakce. Jeho protiválečné postoje během konfliktu, za což byl roku 1917 v Británii na několik měsíců uvězněn, ho přiblížily ke stanoviskům bolševiků. Díky tomu jej Trockij, po jejich nástupu k moci, z pozice lidového komisaře zahraničí vyměnil za britského velvyslance George Buchanana. Čičerin se po vystřídání Trockého sám stal komisařem zahraničí a roku 1922 se účastnil vyjednávání v Janově a podepsal Rappalskou smlouvu s Německem. Kvůli zdravotním problémům jej roku 1930 vystřídal Maxim Litvinov.

⁶⁷ Cit. PROKŠ, s. 92.

⁶⁸ ULAM, s. 65.

těch území, jež byla součástí daných států, nikoliv těch oblastí Ruska, které využily práva na sebeurčení. Trockij zpochybnil politické reprezentace těchto území a žádal, aby se účastnily jednání, s čímž Centrální mocnosti souhlasily. Dalším krokem byl Kameněvův požadavek z 12. ledna, aby se Centrální mocnosti vzdaly anekčních nároků na Rusku a respektovaly autonomii okupovaných území. S tímto ruským postupem byl však opět nespokojen generálmajor Hoffmann. Rovněž německé nejvyšší velení bylo nespokojeno s dosavadními výsledky jednání a instruovalo Hoffmanna k tvrdšímu postupu.⁶⁹ Po rozporech na zasedání korunní rady 6. ledna v Belleuve⁷⁰ se konkrétní Ludendorffova iniciativa v tomto ohledu projevila zasláním dopisu císaři o den později, ve kterém zpochybňoval ráznost německých diplomatů⁷¹, jejíž užití by vedlo k rychlému a kýženému uzavření míru a následnému přesunu německých jednotek na západní frontu. Zpočátku měl sice Kühlmann zastání u Viléma II. v osobě kancléře Hertlinga, důsledkem čehož bylo i odmítnutí propuštění státního tajemníka zahraničního úřadu na Ludendorffovu žádost⁷² z 12. ledna roku 1918, kdy se císař plně

⁶⁹ Dokladem o přiosτρujících se poměrů mezi Kühlmannem a Hoffmannem, bylo i generálovo zřetelnější vystupování jménem Nejvyššího velení i směrem k bolševikům, TROCKÝ, L. D., *Moje paměti*, s. 473.

⁷⁰ GOETZ, W., *Die Erinnerungen des Staatssekretärs Richard von Kühlmann*, München 1952, s. 43.

⁷¹ LAINOVÁ, *Zapomenutý mír*, s. 104.

⁷² Podle Hildebranda byl mezi Kühlmannem a Ludendorffem rozdíl v pojetí připravované mírové smlouvy. Kühlmann hodlal dosáhnout skrz brest-litevská jednání uzavření míru se všemi protivníky Německa. Ludendorffovo úsilí směřovalo k vnucení míru, což by naopak umožnilo udeřit na západ a dosáhnout zde vítězného míru. HILDEBRAND, s. 365.

postavil za politické představitele⁷³. Po stanovení dalšího termínu jednání se však panovníkova podpora dne 20. ledna nakonec přiklonila na stranu Nejvyššího velení.

⁷³ STELLNER, F., s. 352.

4 Mír s Ukrajinou

Souběžně s hlavními rozhovory byly v Brestu-litevském od 13. ledna 1918 vedeny také rozhovory s ukrajinskou Centrální radou. Lainová⁷⁴ označuje mírová jednání Německa s Ruskem jako „zapomenutý mír“. Fedyshyn⁷⁵ se však domnívá, že skutečným zapomenutým mírem jsou právě ukrajinská jednání. Nejenže samotná jednání probíhala mimo hlavní pole zájmů, ale i následný odborný zájem o toto téma je menší. Jednání s Ukrajinou však částečně ukazují, jakou politiku chtělo Německo vést vůči Rusku.

Ukrajinské Centrální radě, která se utvořila v březnu 1917, bylo v první reakci 17. prosince 1917 ruskou stranou vyhověno v otázce sebeurčení. Vzápětí ale následovalo ultimátum petrohradské vlády a hrozba použití zbraní, pokud tak učiní⁷⁶. Otázka participace na mírových jednáních tak byla pro Centrální radu klíčovou. Jestliže by se její zástupci dostali do Brestu-litevského, měli šanci získat podporu ze strany některé z Centrálních mocností. Přestože ruská strana bránila zástupcům ukrajinské Centrální rady v překročení hranic, podařilo se jim dostavit se do Brestu-litevského na rusko-německá jednání o válečných zajatcích, která probíhala od 16. do 19. prosince 1917. Oficiální zástupci Centrální rady přicestovali do Brestu-litevského na Nový rok 1918.⁷⁷

⁷⁴ LAINOVÁ, 1999.

⁷⁵ FEDYSHYN, O. S., *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917-1918*, New Brunswick 1971, s. 60.

⁷⁶ CROIZER, B., *Vzestup a pád Sovětské říše*, Praha 2004, s. 29.

⁷⁷ FEDYSHYN, s. 61.

Záměrem Centrálních mocností bylo „prostřednictvím separátních mírů vytvořit kolem Ruska blok v podstatě závislých států.“⁷⁸ V případě smlouvy s Ukrajinou mělo být Rusko nejen hospodářsky oslabeno, ale tento postup měl na Petrohrad působit i jako výraz síly při dalších fázích vyjednávání. Nezanedbatelným vedlejším efektem pak zůstával zájem na vytvoření protiváhy vůči polskému státu.

Rusko se pochopitelně po celou dobu snažilo bránit sblížení Centrálních mocností s ukrajinskou Centrální radou. Lenin pod dojmem postupu rudých oddílů na Ukrajině sdělil Trockému 3. února 1918, že „Kyjevská (míněna Centrální) rada padla. Všechnu moc na Ukrajině má sovět. Moc charkovského ústředního výkonného výboru na Ukrajině je nesporná“. Následně Trockij na příští zasedání komise přivedl zástupce nově ustanovené Charkovské vlády Mewiediewa a Schachreje, které považoval za skutečné představitele Ukrajiny. Delegaci Centrální rady naopak označil jako vládce pouhého Brestu-litevského, tj. místa, kde se právě nacházela. Ve skutečnosti sice bolševické jednotky postupovali Ukrajinou, ale Německo s Rakousko-Uherskem Trockého námitku odmítly a poukázaly na jeho uznání původní delegace ze začátku ledna.⁷⁹

Překážkou se ale jevil požadavek Centrální rady, aby Polsko odstoupilo Ukrajině Chelmskou gubernii a aby byla ustavena zvláštní ukrajinská korunní země rozdělením Haliče.⁸⁰ Nároky ukrajinské

⁷⁸ Cit. HORČIČKA, Rakousko-Uhersko a mírové jednání se Sovětským Ruskem..., s. 20.

⁷⁹ HOFFMANN, s. 212-213.

⁸⁰ ŽUPANIČ, s. 123.

Centrální rady byly nakonec Centrálními mocnostmi vyslyšeny a stvrzeny podpisem tajné dohody, tzv. Haličského protokolu 8. února 1918. Touto smlouvou se habsburská monarchie zavázala zřídít z východní Haliče korunní zemi do 20. července téhož roku.

Komplikace působil i Trockého požadavek, aby se zásadních brest-litevských jednání účastnili i zástupci Ukrajinské sovětské republiky, coby protiváha Centrální rady, jejíž pravomoci v oblasti teritoriálních otázek odmítal jako bezpředmětné, zvláště když se podle komisařových představ měla Ukrajina stát na základě usnesení Všeruského sjezdu sovětů součástí federace s Ruskem.

Tyto okolnosti uspíšily dialog mezi Centrálními mocnostmi a Centrální radou, jenž nakonec vyústil 9. února 1918⁸¹ v podpis mírové smlouvy⁸² mezi Ukrajinskou nezávislou republikou⁸³ na jedné straně a Německem, Rakousko-Uherskem, Bulharskem a Osmanskou říší na straně druhé.⁸⁴ Novému státnímu útvaru vymezovala na západě

⁸¹ Jak poznamenává Trockij, datum podepsání míru bylo mj. vybráno na počest narozenin prince Leopolda Bavorského stejného dne, TROCKÝ, L. D., Říjnová revoluce, Praha 1921, s. 103.

⁸² Hoffmann ji označuje jako „Brotfrieden“, neboť původní záměr využít jednání s Ukrajinou jako nátlak na jednání s Trockým vzal za své, když ve Vídni vypukla potravinová krize a mír s Ukrajinou se ukázal nutností, HOFFMANN, s. 211.

⁸³ Nezávislost Ukrajinské republiky byla vyhlášena 22. ledna 1918.

⁸⁴ Za německou a rakousko-uherskou stranu stvrдили mír svými podpisy ministři Richard von Kühlmann a Ottokar Czernin; za bulharskou ministerský předseda Vasil Radoslavov, dále vyslanci Andrej Tošev, Ivan Stojanovič, vojenský zplnomocněnec plukovník Peter Gantčev a Theodor Anastasov; za tureckou pak velkovezír Talaat Paša, ministr zahraničí Ahmed Nessimi Bey a generál jezdeckva Ahmet Izzet Paša. Ukrajina byla

hranice totožné s bývalou carskou říší. Smlouva přiznávala Ukrajině oblast Chelmska. Okamžitě po ratifikaci mělo proběhnout vyklizení okupovaných území. Smlouva dále řešila navázání diplomatických vztahů a vydání válečných zajatců. Ve svých důsledcích se strany podpisem dohody vzdaly náhrad válečných výdajů. V hospodářských vztazích smlouva stanovovala směnné kurzy, výjimky obchodovatelného zboží a v otázce určení množství a druhů výměny příslušných produktů ustanovovala vzájemné komise.⁸⁵ V návaznosti na uzavřený mír byla Ukrajina zavázána k dodávce milionu tun obilí, luštěnin a tuků Centrálním mocnostem. Jako nezbytný krok k uskutečnění dodávek se však jevílo zásobit obilnicí Evropy v té době na Ukrajině nedostatkovým uhlím, aby bylo vůbec možné smluvené objemy dopravit na západ.

Otázkou, kterou si pokládal i ministr Czernin, nyní zůstávalo, zda Centrální rada Kyjevu ještě vládne, a zda bude tak moci své závazky splnit.⁸⁶

zastoupena členy Centrální rady Alexandr Sevrukem, Mykolou Ljubinským a Mykolou Levitským.

⁸⁵ WHEELER-BENNETT, J., Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, New York 1966, s. 393.

⁸⁶ CZERNIN, O., Im Weltkrieg, Berlin, Wien 1919, s. 336.

5 Třetí fáze mírových rozhovorů, konec příměří

Po té, co 28. přicestovali Kühlmann a Czernin a o den později i Trockij do Brestu-litevského, byla dne 31. ledna 1918 zahájena další fáze jednání. 7. února proběhla se souhlasem Německa samostatná schůzka Czernina s Trockým. Ten trval na tom, že odstoupení některých pobaltských oblastí Německu nebude v žádném případě prezentováno jako uskutečnění práva národů na sebeurčení. Trocký nárokoval také navrácení Rigy, posunutí litevské hranice. Dále požadoval, aby nebylo přistoupeno na separátní mír s Ukrajinou. Takové podmínky ovšem byly nepřijatelné pro Nejvyšší vojenské velení a Vilém II. vzápětí požadoval ukončení jednání, pokud nedojde k vyklizení Livonska a Estonska.

Na tento rázný postup zareagoval Czernin opětovnou nabídkou na uzavření separátního míru s Ruskem.⁸⁷ Kühlmann si v této chvíli uvědomil, že by hrozba samostatného postupu Rakouska-Uherska společně s agresivní politikou německého císařství mohla podráždit domácí dělnictvo, a proto požádal Viléma II. o pokračování v mírových rozhovorech. Důraznost své žádosti podtrhl pohrůzkou demise. Obdobný nátlak vyvíjel na císaře také kancléř Hertling, který upozorňoval na nežádoucí možnost ztráty habsburského spojení. Císař proto nakonec ustoupil od prosazovaného stažení ruských

⁸⁷ K rakousko-uherské politice WARGELIN, C. F., *Brad, peace and Poland. The economic, political and diplomatic origins of Hapsburg policy at Brest-Litovsk, 1914-1918*, Madison 1994.

jednotek z Livonska a Estonska, aniž by bylo mezi Centrálními mocnostmi rozhodnuto o budoucnosti těchto zemí.⁸⁸

Kromě zmiňovaných vnitřních problémů jak na německé, tak ruské straně, se ve vyjednávání projevovala také jistá míra rozdílných pohledů mezi Německem a Rakousko-Uherskem, násobená i určitou německou averzí vůči slabšímu podunajskému spojenci. Neshody vygradovaly roztržkou 5. února 1918 při příležitosti diskuse nad Czerninovými požadavky na obrannou podobu svazku. Karel I. již předtím – dne 22. ledna - vyhověl Czerninovi v otázce uzavření případného separátního míru, pokud by Německo i nadále trvalo na svých přemrštěných nárocích, zvláště ohledně expanzivní politiky v Rumunsku a Polsku. Tím skončila i snaha o rakousko-polské řešení, neboť prioritou se staly již zcela nezbytné dodávky obilí z Ukrajiny,⁸⁹ a tudíž nutnost dohodnout se s Ukrajinou na jejích požadavcích, týkajících se především nároků na oblasti Chelmu a rozdělení Haliče. To mělo být na žádost barona Istvána Buriána zmíněno pouze v tajné doložce s ohledem na předpokládané negativní reakce Poláků.⁹⁰

Na programu berlínské schůzky, za účasti Czernina, kancléře Hertlinga, ministra Kühlmanna, velvyslance Gottfrieda zu Hohenlohe-Schillingsfürst⁹¹ a armádních představitelů obou zemí se

⁸⁸ PIPES, s. 170.

⁸⁹ Odhadované zásoby obilí v polovině ledna měly vydržet již jen dva měsíce, MICHEL, B., Smrt dvouhlavého orla, Praha 1994, s. 129.

⁹⁰ MICHEL, s. 129.

⁹¹ Princ Gottfried zu Hohenlohe-Schillingsfürst – (8. listopadu 1867 - 7. listopadu 1932). Po absolvování Tereziánské vojenské akademie roku 1895 pokračoval v armádní kariéře jako vojenský atašé v Petrohradu mezi

ovšem objevila i otázka dalšího vývoje v chystaných brest-litevských jednáních. Podporu získal Czerninův návrh uzavřít nejdříve mírovou smlouvu s Ukrajinou, tolik potřebnou pro zajištění zemědělských produktů pro Rakousko-Uhersko, a také s Rumunskem. Obě smlouvy měly zajistit stabilní hranice na východě pro udržení Lotyšska a Estonska, což zase odráželo plány německého vojenského velení.

Na zasedání politické komise 10. února 1918 pak došlo k nečekanému obratu. Trockij, bezpochyby v důsledku uzavřené mírové smlouvy mezi Ukrajinou a Centrálními mocnostmi z předchozího dne, nepřistoupil na nabízené mírové podmínky a prohlásil, že mír uzavřít nehodlá, ruská armáda bude demobilizována a konečně, že „považuje válečný stav za ukončený,“⁹² což mělo občanům Centrálních mocností demonstrovat případné válečné akce jejich vlád jako útočné a tudíž nepřijatelné.

S bezpochyby zajímavým náhledem přichází Keegan. Přestože Trockij zastává vizi o ukončení konfliktu a demobilizace, tak podle Keegana usiluje nejen o výstavbu nové armády na základě dekretu ze 3. února 1918, ale především o značné zásoby vojenského materiálu a munice v Murmansku, jež by se mohly dostat do rukou Finů, kteří by se následně stali hrozbou pro Petrohrad⁹³.

Trockij tak učinil prohlášení o konci válečného stavu navzdory Leninovu telegramu z téhož dne. Lenin jej v něm žádal, aby se držel

lety 1902-1907. Vzápětí vstoupil do diplomatické služby a od roku 1908 do roku 1913 byl jmenován rakouským velvyslanceckým radou v Berlíně.

⁹² SCHULZ, s. 113.

⁹³ Později zde došlo 4. března 1918 na žádost Trockého k vylodění Britů, kteří se zase obávali případného získání přístavu Němci, jež by zde mohli vybudovat námořní základnu s ponorkami, KEEGAN, s. 304.

dohodnuté linie jednání, tj. aby jednání co možná nejvíce protahoval. Dokladem, že se nejednalo o záměrné klamání protivníka, byl i Trockého telegram vrchnímu veliteli ruské armády a lidovému komisaři vojenských záležitostí Nikolaji Vasiljevičovi Krylenkovi⁹⁴ s instrukcemi o ukončení války, k čemuž došlo i přes Leninovu snahu zabránit tomu o jeden den později, 11. února 1918. Ve stejný den opustil Trockij Brest-litevský⁹⁵ a spolu s ním i většina bolševických vyjednávačů, přestože Lenin z funkce předsedy vlády obratem delegoval veškeré pravomoci vyplývající z úřadu komisaře zahraničí na Čičerina, který tuto funkci plně přijal až v březnu 1918. Trockého sice sovětská vláda po svém zasedání přeložila od 14. února do funkce, kde měl na starosti zajišťující zásobování potravinami, ale s pomocí jeho přívrženců mu byl přidělen také post lidového komisaře vojenství.

Přerušení jednání v Brestu-Litevském se ve svých důsledcích rovnalo vypovězení příměří. Na politickém zasedání korunní rady v Bad-Homburgu 13. února 1918 se vedla diskuze o dalším možném postupu. Největší spor se týkal otázky obnovení válečných operací.

Kühlmann upřednostňoval mírnější postup. Podobný názor zastával i kancléř Hertling, který si byl vědom toho, že bez

⁹⁴ Nikolaj Vasiljevič Krylenko – (2. května 1885–29. července 1938). Členem bolševické frakce ruské sociální demokracie se stal během studií v Petrohradě roku 1904. V roce 1917 se účastnil agitace v ruské armádě, později spoluzastával post lidového komisaře vojenství. Roku 1922 se stal lidovým komisařem spravedlnosti a o devět let později i generálním prokurátorem. Od roku 1930 stanul v čele sovětské šachové a horolezecké asociace.

⁹⁵ K otázce ukončení jednání HILDEBRAND, s. 367.

probíhajících válečných operací má Německo volnější ruce k prosazování vlastních zájmů. Kühlmannův návrh vynutit si mírovou smlouvu předloženým ultimátem, jehož přijetí by pro bolševiky v jejich situaci bylo nevyhnutelné, a které by uchránilo Ukrajinu před revoluční nákazou, nebyl nakonec na zasedání korunní rady vyslyšen.

Kühlmannovým cílem dle jeho vlastních slov bylo nechat Rusy „usmažit v jejich vlastní šťávě.“⁹⁶ Sledoval tak podobné cíle jako německé nejvyšší velení, které slovy Viléma II. chtělo ubít bolševiky k smrti. Otázka obnovení válečných operací však postavila Kühlmanna do opozice proti Vilémovi II. a nejvyššímu vojenskému velení⁹⁷.

Nakonec převládl Ludendorffův záměr sesadit bolševiky za každou cenu.⁹⁸ Ludendorff byl ve svém názoru utvrzován i zprávami o situaci v Rusku, které dostával od vojenského zplnomocněnce v Petrohradu kontraadmirála Waltera barona von Keyserlinkga. Kontraadmirál varoval před obsazením rozpadajícího se státu Velkou Británií a Japonskem a vyzýval k vojenské akci.⁹⁹ Nejvyšší vojenské velení, které se obávalo ztráty ukrajinské obilnice, tedy rozhodlo o vypovězení příměří k 18. únoru 1918. Císař tento krok podpořil, avšak patrně z jiného důvodu. Vilémovi II. imponovala možnost stát

⁹⁶ BAUMGART, s. 98.

⁹⁷ Více ke vztahu císaře, politického a vojenského velení STELLNER, F., Poslední německý císař.

⁹⁸ HERWIG, H. H., s. 339.

⁹⁹ BAUMGART, W., Die militärpolitischen Berichte des Freiherrn von Keyserlingk aus Petersburg, Januar-Februar 1918, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 15, 1967, s. 87-104.

se vládcem území přiléhajícím k Baltskému moři, stejně jako se to povedlo Fridrichu Velikému.¹⁰⁰

V Bad-Homburgu tak bylo rozhodnuto o vypovězení příměří k 18. únoru 1918 a zahájení vojenských akcí¹⁰¹ s krycím názvem Faustschlag, jejichž cílem bylo urychlit plánovanou porážku Ruska a zamezit případné anglické a americké intervenci na poloostrově Kola, která by Rusko opět přiblížila dohodovým státům¹⁰². Naproti tomu se v diplomatických kruzích objevovaly obavy, že případné svržení bolševiků by jen vedlo k znovunastolení proti Německu zaměřených sil¹⁰³.

O tři dny později byl o záměru Německa obnovit válečný stav v pravé poledne 18. února zpraven prostřednictvím generála Hoffmanna vojenský poradce bolševické delegace generál Samojlo, který obratem informoval Petrohrad, jenž zpětně žádal na Berlín vysvětlení ohledně původně dohodnuté lhůty na vypovězení, čili sedmi na místo nyní oznámených dvou dní. Německá reakce, omezující se na pouhé oznámení o zahájení vojenských operací, přišla až 19. února, tedy den poté, co německé jednotky zaútočily v naplánovaném termínu překročením linie Dvinsk-Luck, jež byla stanovena v příměří, v počtu 52 divizí¹⁰⁴ na Petrohrad.

Hybatelem vývoje mohla být kromě pochopitelně předem připraveného plánu i reakce na započaté námluvy mezi bolševiky

¹⁰⁰ BAUMGART, Deutsche Ostpolitik, s. 68.

¹⁰¹ Podle Schulze zahájilo Nejvyšší velení přípravy na obnovu bojů již začátkem měsíce, SCHULZ, s. 113.

¹⁰² PROKŠ, s. 96.

¹⁰³ ULAM, s. 67.

¹⁰⁴ GILBERT, s. 528.

a Dohodou, jíž potvrdili setrvání ve válce výměnou za hospodářskou a vojenskou pomoc¹⁰⁵. Konkrétní kroky pak podnikl Trockij, jenž získal ujištění od francouzského vyslance o finanční a vojenské spolupráci. Původně se císař Karel I. odmítal i přes Czerninův názor vojensky podílet na invazi do Ruska. Nicméně po zdůvodnění, že by Rakousko mohlo přijít o ukrajinské zásobování potravinami, účast svých jednotek 24. února schválil.

¹⁰⁵ PIPES, s. 172.

6 Přistoupení bolševiků na německé podmínky a průběh vojenských operací

6.1 Bolševici na rozcestí

I pod tlakem německého ozbrojeného postupu vůči Rusku probíhal nadále vnitrostranický boj o směr, jakým se bude nový režim ubírat. Den před zahájením německé ofenzívy Lenin znovu přesvědčoval spolustraníky z ústředního výboru o nutnosti vrátit se za vyjednávací stůl a uzavřít mír. Ovšem byl přehlasován a se stejným výsledkem dopadlo i hlasování iniciované Leninem již druhého dne ráno, tedy 18. února¹⁰⁶, kde se opět ukázal být jeho nejhlasitějším kritikem Bucharin¹⁰⁷. Leninův požadavek měl být tedy realizován pouze v případě, že nedojde k předpokládanému odporu dělníků na území Centrálních mocností proti útočné válce, které předpovídal Trockij. Zároveň byl úplně zamítnut radikály dlouho prosazovaný návrh na vedení revoluční války, přestože výbor schválil nutnost vést obranu proti Německu.

K toužebně očekávanému propuknutí revoluce v Německu a Rakousko-Uhersku nakonec nedošlo, a tak se ve večerních hodinách 18. února, tentokrát již s podporou Trockého, „na zasedání Ústředního výkonného výboru prosadili Leninovi přívrženci požadující přijetí německých mírových podmínek - Smigla, Stalin, Sokolnikov, Sverdlov¹⁰⁸, Zinověv proti tzv. levým tedy Bucharinovi,

¹⁰⁶ Poměrem 6 ku 7 hlasům, FIGES, O., Lidská tragédie. Ruská revoluce 1891-1924, Praha, Plzeň 2000, s. 512.

¹⁰⁷ FITZPATRICK, s. 73.

¹⁰⁸ Jakov Michajlovič Sverdlov – (3. června 1885–16. března 1919). K ruské sociální demokracii se připojil již v roce 1902, většinu času

Krestinskému, Joffemu, Dzeržinskému.¹⁰⁹ Jak se později ukázalo, Leninův názor, že revoluce potřebuje prostor na stabilizaci, byl více než správný.¹¹⁰

Již druhého dne, tj. 19. února 1918, byl vzhledem k uvědomění si stoupajícího ohrožení Hoffmannovi zaslán Leninem a Trockým podepsaný telegram o přijetí všech podmínek nabídnutých Centrálními mocnostmi ještě před opuštěním jednání a také s protestem proti nedodržení řádné výpovědní lhůty příměří¹¹¹. Ovšem generál v obavě, „že by nově zahájené nepřátelství mohlo být zkráceno,¹¹² trval na písemném přijetí podmínek a jejich doručení kurýrem, který překročí německé linie. Zároveň 21. února 1918 Němci bolševikům předložili, bez předběžného projednání s Vídní, desetibodové ultimátum, podle kterého se měl Petrohrad vzdát oblastí západně od linie Dvinsk-Luck, vyklidit Livonsko, Estonsko a Finsko, postoupit Zakavkazské pohraničí Turecku, demobilizovat armádu,¹¹³ ustat s bolševickou propagandou na území obsazených Němci, uzavřít mír s Ústřední radou Ukrajiny, obnovit platnost vzájemné

strávil do březnové revoluce v exilu nebo vězení. Později byl zvolen členem Ústředního výboru, poté předsedou Všeruského ústředního výkonného výboru. Na jeho příkaz byla v Jekatěrinburgu v červenci roku 1918 popravena carská rodina.

¹⁰⁹ Cit. LAINOVÁ, Zapomenutý mír, s. 106.

¹¹⁰ WHEELER-BENNETT, J., Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, New York 1966, s. 327.

¹¹¹ LENIN, sv. 35, s. 363.

¹¹² Cit. GILBERT, s. 528.

¹¹³ Spolu s touto podmínkou se vážala i povinnost internovat v ruských přístavech a odzbrojit až do doby uzavření všeobecného míru veškerá vojenská plavidla - včetně dohodových; dále pak odminování Černého a Baltského moře a následné obnovení obchodní plavby v těchto vodách.

obchodní dohody z roku 1904 a konečně uzavřít smlouvu do tří dnů od zahájení jednání a ratifikovat ji do tří týdnů. Na seznámení s podmínkami měli bolševici vymezenou 48 hodinovou lhůtu od jejich obdržení, tj. od 23. února. Tentýž den se vedla stranická debata opět v Ústředním výboru, kde Lenin bezpodmínečně žádal přistoupit na celé znění ultimáta, neboť sovětská vláda bude dle jeho mínění schopná odolávat maximálně tři týdny.¹¹⁴ V opačném případě se vzdá svých funkcí jak ve vládě, tak ve straně.

Lenin si byl dobře vědom toho, že ztráta kontroly nad Petrohradem by měla pro bolševiky dalekosáhlé důsledky.¹¹⁵ Jejich vyjednávací pozice s Německem by byla silně oslabena, pokud by je Německo ještě vůbec pro své plány v této oblasti potřebovalo. Snaha uzavřít mír nicméně Leninovi nebránila rozkázat maximálně klást odpor a „cestou ničit absolutně všechno do posledního kousku chleba“¹¹⁶. Stejného dne pak bylo jménem Rady lidových komisařů ve vydaném manifestu *Socialistická vlast v nebezpečí* nařizeno mj. ničit dopravní komunikace či zásoby potravin a cenností, jež by mohl získat nepřítel.

I když se zdálo, že v průběhu rozpravy bude mít návrh kompromisní Trockého plán, tj. vyčkávat, jak se vše bude vyvíjet, nakonec v hlasování zvítězila Leninova vize přijetím nových podmínek v poměru 7 ku 6 hlasům,¹¹⁷ na zasedání rady lidových

¹¹⁴ PROKŠ, s. 100.

¹¹⁵ Lenin se velmi obával možnost ztráty kontroly nad Petrohradem i v srpnu 1918, kdy se projednával společný postup [sic] Německa a Ruska proti jednotkám Britů. HERWIG, s. 349.

¹¹⁶ LENIN, sv. 35, s. 365.

¹¹⁷ GILBERT, s. 529.

komisařů pak poměrem 116 ku 85.¹¹⁸ Na tomto základě přijala vláda usnesení uzavřít mír, o čemž ještě téhož dne zpravila Berlín.

6.2 Německá ofenziva

Mezitím ale stále probíhala německá ofenziva, zahájená útokem severních s borů a přidružených oddílů z obsazených ostrovů Dago a Ösel pod vedením generála Franze Adolfa von Seckendorffa¹¹⁹ na Estonsko. Právě sever fronty demonstrativně ukázal slabou bojeschopnost ruských oddílů a především mezery v komunikaci a nedostatku informací v bolševickém velení, což se projevilo kupříkladu na pevnosti Reval¹²⁰, která měla být bráněna rudými jednotkami do doby, než bude zajištěn bezpečný ústup předsunutých jednotek, aby vzápětí přišel rozkaz od velení baltické flotily udržet ji za každou cenu.¹²¹

Podobně snadný postup vedl německé vojáky někdejší carskou říší 20. února 1918 i k obsazení Minsku, v následujících dnech měst Borisova, Gomelu, Žitomiru, Tartu, kde bylo nalezeno jedenáct

¹¹⁸ GILBERT, s. 529.

¹¹⁹ Franz Adolf svobodný pán von Seckendorff – (1857-1941). Od 16. března 1918 do 11. listopadu 1918 zastával funkci vojenského guvernéra v Estonsku.

¹²⁰ Dnešní Tallin.

¹²¹ MAWDSLEY, E., *The Russian Revolution and the Baltic Fleet*, London, Basingstoke 1978, s. 143. V případě pevnostního města Reval přilili oleje do ohně chaosu i estonští nacionalisté vyhlášením nezávislé estonské republiky v noci ze 24. na 25. února. Přítrž zmatkům učinil až příchod německý jednotek v poledne 25. února, které se po spěšně uprchlých bolševických oddílech zmocnily 626 střelných zbraní, z toho 251 těžkých kusů; Rusům se podařilo alespoň zachránit část flotily v podobě 5 křižníků, 8 ponorek a několika dalších plavidel.

bolševiky opuštěných ponorek ruského námořnictva.¹²² 25. února 1918 se Němci ocitli na předměstí Narvy, kde došlo k jejich vítěznému střetu s bolševiky o síle asi jednoho tisíce mužů, a ta se tak stala severní výspou jejich záboru, vzdálená pouhých 130 kilometrů od Petrohradu, důsledkem čehož se bolševické vedení začalo stěhovat do Moskvy¹²³. Ta byla za nové hlavní sídlo určena 26. února. Přesun se týkal i Státní banky, Státní tiskárny cenin a pochopitelně zlatých rezerv¹²⁴. Dne 27. února 1918 obsadili Němci bývalé ruské vrchní velitelství Mogilevo a zároveň německý bombardér shodil pumy na petrohradské nábřeží. I když 28. února přijela bolševická delegace zpět do Brestu-litevském a 1. března 1918 odstartovalo závěrečné kolo jednání, generál Hoffmann odmítl zastavení bojů do doby podepsání mírové smlouvy. To armádě umožnilo 2. března dokončit i přidruženou operaci, tj. dosadit Centrální radu zpět do úřadu v Kyjevě, odkud byla před měsícem vyhnána bolševiky. Po nátlaku berlínského spojence císař Karel I. 24. února ustoupil a nařídil náčelníku generálního štábu baronu Arthurovi Arz von Straußenburgovi, aby se k německým jednotkám připojila i rakousko-uherská vojska, která pak obsadila Oděsu a oděskou dráhu.¹²⁵ Vídeň ale promarnila možnost výrazněji

¹²² GILBERT, s. 530.

¹²³ Ve dnech 10. a 11. března 1918 došlo k hlavnímu přesunu vyšších vládních úředníků a 14. března k oficiální změně statutu hlavního města, VOLKOGONOV, D., Lenin. Počátek teroru, Liberec 1996, s. 158.

¹²⁴ LENIN, sv. 35, s. 425.

¹²⁵ HOFFMANN, s. 217.

spoluurčovat společnou politiku, neboť bez její pomoci by Německo operace na Ukrajině samo nezvládlo¹²⁶.

Během vojenských operací postoupily německé oddíly místy až o 220 kilometrů vpřed, zajaly 63 000¹²⁷ Rusů a ukořistily na 2600 děl a 5000 kulometů. Na základě mírové smlouvy navíc Německo a Rakousko-Uhersko získaly 630 000 německých a rakousko-uherských vojáků, kteří dosud byli v ruském zajetí.¹²⁸

¹²⁶ WHEELER-BENNETT, J., Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, New York 1966, s. 313.

¹²⁷ Jen během tažení Estonskem bylo zajato 17 tisíc ruských vojáků a ukořistěno na 1500 střelných zbraní, naproti tomu německá armáda zde ztratila 109 mužů, z toho 89 raněných, MAWDSLEY, s. 145.

¹²⁸ GILBERT, s. 531.

7 Závěrečná fáze mírových rozhovorů

Dne 28. února 1918 dorazila delegace v čele s Grigorijem Sokolnikovem, dále tajemníkem delegace a náměstkem komisaře zahraničí Lva Karachana, komisařem zahraničí Georgijem Čičerinem, komisařem vnitra Grigorijem Petrovským¹²⁹. Sokolnikov ještě před započítím vlastního vyjednávání učinil pokus napadnout německé porušení příměří a během jednání 1. března dokonce odmítal připravovanou smlouvu, již prezentoval jako výsledek zbrojeného diktátu¹³⁰. Na rétoriku šéfa ruské mise pohrozil jeho protějšek Friedrich von Rosenberg¹³¹ pokračováním bojů, čímž přiměl sovětskou stranu přijmout obsah smlouvy.

To ale Sokolnikovovi nezabránilo ohradit se 3. března 1918 před samotným podpisem ve svém prohlášení proti nadiktovanému míru, coby dočasnému triumfu imperialismu a militarismu nad proletářskou revolucí.¹³² Nakonec se ovšem jeho podpis objevil vedle podpisů ministrů zahraničí Německa - Richarda von Kühlmanna a Rakousko-Uherska – Otakara Czernina, bulharského velvyslance ve

¹²⁹ Členem byl opět i Joffé, ale nepatřil ke zplnomocněným delegátům. Jeho přítomnost vysvětluje Rosenberg z důvodu odborné znalosti místních a osobních poměrů, DER FRIEDE VON BREST-LITOWSK, s. 633.

¹³⁰ DER FRIEDE VON BREST-LITOVSK, s. 644.

¹³¹ Friedrich von Rosenberg – (26. prosince 1876–30. července 1937). V letech 1918-1919 vedl politické oddělení Zahraničního úřadu, 1920-1922 postupně zastával post vyslance ve Vídni a Kodani, 1922-1923 se stal říšským ministrem zahraničí, od roku 1924 zastával post vyslance ve Stockholmu, 1933-1935 pak působil jako velvyslanec v Ankaře.

¹³² FRIEDE VON BREST-LITOWSK, s. 664.

Vídni Andreje Toševa¹³³ a tureckého velvyslance Ibrahima Hakki Paši.

Rusko se především smlouvou zavázalo nezasahovat do odtržených oblastí včetně těch, ze kterých stáhlo svoje jednotky, tj. Karsu, Ardahanu, Batumi. Tyto oblasti měly být předány Turecku. Dále měly rudé gardy opustit Finsko (spolu s tím měla skončit i revoluční aktivita vůči jeho vládě), Estonsko, Livonsko, Aalandské ostrovy a Ukrajinu, se kterou měl být uzavřen mír,¹³⁴ a uznat nezávislost Afghánistánu a Persii. Smlouva dále vymezovala nové hranice, takže podle přiložené mapy se Rusko zmenšilo o jeden milion kilometrů čtverečních (přibližně čtvrtinu evropské části), což odpovídalo i stejnému poměru ztrát železniční sítě, tři čtvrtiny zásob uhlív důsledku znamenalo ztrátu více jak třetiny obyvatelstva a zemědělské půdy, přes padesát procent závodů a téměř devadesát procent uhelných dolů¹³⁵. Z vojenského hlediska přišla Moskva v Brestu-litevském s výjimkou Kronštadu o všechny námořní základny na Baltu.

V případě Černomoří pozbylo Rusko lodí na základnách v Oděse a Nikolajevsku, které měly být tamtéž odzbrojeny a internovány, stejně jako lodě Dohody, a to až do uzavření

¹³³ Andrej Slavov Tošev – 16. dubna 1867 – 10. ledna 1944; do bulharské diplomatické služby vstoupil roku 1903 jako velvyslanec v Černé Hoře, do roku 1919 zastával tento úřad dále v Řecku, Srbsku, Osmanské říši, Švýcarsku a Rakousko-Uhersku; po první světové válce v letech 1919-1920 byl opět jmenován velvyslancem ve Vídni; v souvislosti s vojenským pučem v Bulharsku byl jmenován roku 1935 předsedou vlády.

¹³⁴ DER FRIEDE VON BREST-LITOVSK, s. 658.

¹³⁵ FIGES, s. 514.

všeobecného míru. Obě smluvní strany se pak shodly na vyčištění Baltského a Černého moře od min. Ačkoliv se na Rusku žádala úplná demobilizace, nebyla stanovena žádná omezení ve vyzbrojení. Obě strany se také zřekly náhrad válečných výdajů a škod.

Součástí smlouvy bylo ustavení komisí, jež se měly zabývat především přesnou podobou vzájemných hranic, výměnou válečných zajatců (odhady hovořily o 100 000 německých a 1 300 000 ruských - Joffé uváděl 2 000 000 – zajatcích)¹³⁶ ukořistěnými loděmi, stanovením výše dluhů vůči německým věřitelům.

Na základě bodů o obnově diplomatických styků pak byly obsazeny vyslanecké posty. V Moskvě hrabětem Wilhelmem Mirbach-Harffem¹³⁷, v Berlíně Adolfem Abramovičem Joffé.

¹³⁶ LAINOVÁ, Zapomenutý mír, s. 108.

¹³⁷ Wilhelm hrabě von Mirbach-Harff – (2. července 1871 - 6. července 1918). V letech 1908-1911 zastával úřad velvyslaneckého rady v Petrohradě, poté post poradce pro politické otázky při štábu německého velení v Bukurešti a od roku 1915 velvyslance v Athénách. Od 16. prosince 1917 do 10. února 1918 znovu vedl německé vyslanectví opět v Petrohradě. Od 2. dubna se stal mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem v Rusku. Von Mirbach-Harff z pozice vyslance referoval svým nadřízeným v Berlíně o hroučícím se bolševickém režimu a naopak, sice neúspěšně, nabádal obrátit německou podporu, jemu se jevícím perspektivnějším, monarchistům a konstitučním demokratům, VOLKOGONOV, s. 162.

8 Ratifikace mírových smluv, německé plány na východě

8.1 Ratifikace

Nezbytný ratifikační proces uzavřených smluv proběhl nejprve v Německu, kde Říšský sněm schválil mírovou smlouvu dne 22. března 1918. V platnost vstoupila následně po podpisu císařem 26. března.

Ratifikace v Petrohradě neprobíhala tak hladce a proti smlouvě se vzedmula vlna odporu ještě před jejím podpisem. Vláda se ocitla pod palbou kritiky ze strany menševiků, pravých eserů a zejména levých eserů¹³⁸, kteří vyzvali k teroristickým útokům na bolševiky. Nicméně ani ti si nebyli po uzavření míru jisti upevněním svých pozic a uznáním Centrálními mocnostmi. Konec války sice dával naději na rozšíření revoluce, ale také si ostatní státy mohly uvědomit, že komunismus není přechodným chaosem. I Lenin se tak obával, že by se Němci mohli spojit s Brity a vést společnou válku proti Moskvě.¹³⁹

Proto již dva dny nato, 5. března, navázala Moskva kontakt se Spojenými státy s otázkou ohledně případné pomoci a podpory ze strany USA. USA se sice v odpovědi ze 13. března nezavázaly přímo

¹³⁸ Více k levým eserům HÄFNER, L., Die Partei der Linken Sozialrevolutionäre vom Dezember 1917 bis zum Mrz 1918 unter besonderer Berücksichtigung ihres Verhältnisses zur Sozialdemokratischen Arbeitpartei Russlands (Bolševiki) in der Frage des Friedens von Brest-Litovsk, Hamburg 1984.

¹³⁹ THOMPSON, J. M., Lenin's Analysis of Intervention, in: American Slavic and East European Review, 17, 1958, č. 2, s. 151-160, s. 154.

ke konkrétním činům, na druhou stranu jejich podniknutí podmínily odmítnutím schválit mírovou dohodu.¹⁴⁰

Řešení výsledků brest-litevských jednání bylo na ruské straně v plném proudu. Již 6.- 8. března 1918 byl svolán VII. mimořádný sjezd Sociálně demokratické dělnické strany Ruska. Na tomto sjezdu i přes opětovné protesty došlo k přijetí mírové smlouvy většinou 30 hlasů¹⁴¹. V závěrečném usnesení byla smlouva označena za nevyhnutelnou nutnost. Návrhy radikálních bolševiků na ignorování mírové dohody a obnovení válečného stavu nebyly vyslyšeny. S mírnějším návrhem na odstoupení od smlouvy neuspěl ani Trocký se svými příznivci.

Samotná ratifikace proběhla na IV. mimořádném všeruském sjezdu Sovětů dělnických, vojenských, rolnických a kozáckých zástupců 16. března 1918. K závěrečnému hlasování došlo o den později, kdy z přítomných 1118 delegátů hlasovalo 724¹⁴² pro přijetí mírové smlouvy. Oznámení o ratifikaci dohody přijel o pět dní později do Berlína zprostředkovat ruský předseda výboru pro

¹⁴⁰ Více k rusko-americkým vztahům KILLEN, L., *United Policy toward Russia and the Treaty of Brest Litovsk 1917-1918*, Chapel Hill 1971; STOLER, M., *American policy towards revolutionary Russia. The March Revolution to Brest Litovsk, March 1917 - March 1918*, Madison 1967

¹⁴¹ Proti usnesení hlasovalo 12 členů, 4 se hlasování zdrželi.

¹⁴² VOLKOGONOV, s. 159.

zahraniční záležitosti Petrov¹⁴³ a Říšský sněm smlouvu schválil 22. března 1918¹⁴⁴

8.2 Německý postup na východ

I přes podpis mírové smlouvy německá armáda dále postupovala východními oblastmi. S těmito kroky souvisela snaha Německa zajistit si přirozený koridor do vytoužené Indie, Střední Asie, Persie a Afghánistánu, k čemuž vedla cesta přes ovládnuté černomořské pobřeží a Kavkaz. Zde se ale střetly rozdílné pohledy Cařihradu, který kavkazské teritorium považoval za svou přirozenou oblast expanze, a Berlína, jenž Turecku již 24. února prostřednictvím Zahraničního úřadu vyjevil vlastní záměry.

Přesto dne 28. března uzavřelo Německo s Rakousko-Uherskem smlouvu o rozdělení černomořských přístavů¹⁴⁵, jejichž držení mělo sloužit k upevnění pozic vůči tureckým nárokům a také jako předpolí pro zamýšlenou kavkazskou expanzi. Ta vyvrcholila 22. dubna vyhlášením nezávislosti Zakavkazska¹⁴⁶, sdružující Gruzii, Arménii a Ázerbajdžán, jehož existenci dal německý velvyslanec na vědomí Moskvě 8. května 1918. Kromě protestů sovětské ministerstvo zahraničí trvalo i na své účasti při jednáních mezi Německem, Tureckem a Zakavkazskem v Batumi.

¹⁴³ Podrobněji v Norddeutschen Allgemeinen Zeitung z 22. 3. 1918, DER FRIEDE VON BREST-LITOVSK, s. 705.

¹⁴⁴ Více ke schvalovacímu procesu RIBHEGGE, W., Die Politik der deutschen Reichstagsmehrheit 1917/1918, Essen 1988, s. 264-272.

¹⁴⁵ Německo si nárokovalo přístavy Nikolajev, Cherson, Taganrog, Novorossijsk, Rostov na Donu, Sevastopol, Krivoj Rog, Rakousko-Uhersko přístav Mariupol.

¹⁴⁶ Mimo tento útvar došlo i k vytvoření Svazu horalů Severního Kavkazu.

Pro Berlín se tato oblast jevila natolik hospodářsky a surovinově zajímavou, že pro zajištění nezbytného dopravního spojení bylo nutné neutralizovat nejen ruskou černomořskou flotilu i s jejími přístavy, ale padaly dokonce i návrhy na integraci Zakavkazska do Německé říše. Další rychlý sled událostí spustilo vyhlášení federace arménských a tatarských oblastí dne 22. května a nezávislosti Gruzie o den později, jež učinilo oba útvary zranitelnými. Důsledkem byl turecký útok ze severu. Pro uhájení vytyčených pozic v regionu muselo Německo přijmout opatření chránící kavkazské státečky a prvním krokem bylo uznání Gruzie kancléřem Hertlingem 24. května. Německá kavkazská politika již tak definitivně přestala brát ohledy na turecké zájmy v této oblasti a v případě nutnosti je hodlala obětovat pro posílení vztahů s Ruskem, aby v budoucnu souhlasilo se separací Gruzie.¹⁴⁷ Vyvrcholením německo-tureckých antipatií byl německý požadavek na vyklizení všech oblastí kromě těch, které Osmanské říši připadly smlouvou z Brestu-litevského.

8.3 Černomoří

Německá aktivita v Černomoří spojená s potřebou eliminovat hrozbu v podobě tamější ruské flotily započala už v dubnu. Do Moskvy byla zaslána nota vyzývající k dodržování brest-litevské dohody jednotlivými plavidly. V opačném případě měla být po lhůtě, stanovené na 20. duben 1918, považována za nepřátelská.

Proti tomu se bolševici 17. dubna ohradili, stejně jako proti další německé výzvě z 23. dubna, aby celá flotila zůstala internována

¹⁴⁷ PROKŠ, s. 139.

v černomořských přístavech, nicméně se rozhodli tomuto požadavku vyhovět. Spor o černomořskou flotilu pokračoval i v následujícím měsíci, kdy se její část přemístila z internace v Sevastopolu do Novorossijsku¹⁴⁸, což vedlo Berlín k pohrůžkám útokem na tuto základu, pokud se plavidla nevrátí do původní destinace, kde budou předány pod patronát německé armády. Podle vyjádření ministra zahraničí Čičerina z 13. května by odevzdání lodí do rukou Němců znamenalo jasné porušení míru¹⁴⁹. Přesto vyjádřil ochotu přistoupit na jejich vydání, které hodlal využít výměnou za přistoupení Německa a jeho spojenců na ukončení intervence na ruském území a konfliktu v případě Zakavkazska¹⁵⁰. Diplomatická korespondence mezi ruskými a německými ministerstvy zahraničí a příslušnými velvyslanectvími ve způsobu předání, zajištění lodí flotily v přístavech, stejně jako o útocích německých a tureckých plavidel a jejich stažení pokračovala i ve třetí květnové dekádě, avšak bez konkrétního výsledku.

¹⁴⁸ V souvislosti s ruským protestem z 11. 5. proti německé okupaci Krymu, LENIN, V. I., Sebrané spisy, sv. 36, Praha 1988, s. 344.

¹⁴⁹ Lenin otevřeně 14. 5. odmítá žádat Německo o dodržování brestlitevského míru, dokud bolševici v konfliktu s imperialisty nezmíní, LENIN, sv. 36, s. 361.

¹⁵⁰ Podobně se vyjádřil i Lenin, který byl ochoten odstoupit ruská území alespoň výměnou za naději v uzavření míru s Ukrajinou, Tureckem a Finskem, LENIN, sv. 36, s. 346.

9 Německá aktivita na Ukrajině a v Pobaltí

9.1 Ukrajina

V hledáčku německých vojsk se oblasti přiléhající Černomoří ocitly již v březnu. Dne 14. března 1918 byla obsazena Oděsa, odkud mělo dojít k zajištění celého Krymu a podpoře místní protibolševické tatarské vlády. Okupace poloostrova vyvolala nevoli Moskvy, kterou projevila o čtyři dny později v oficiálním nesouhlasu. Dne 26. března Moskva žádala vysvětlení, na jakém základě chápe Německo ukrajinské hranice a jejich limity až k Oděse. Odpovědí z 29. března 1918 byla podle brest-litevského míru chystaná dohoda mezi Ruskem a Ukrajinou řešící hraniční záležitosti. K jejímu uzavření vyzvala 2. dubna ukrajinská Centrální rada. Bolševici nabídku 3. dubna kvitovali, a poté ještě dvakrát, ale ve všech případech bez odezvy. Následně navrhli uskutečnit jednání, a to ve Smolensku 6. dubna a Kyjevě 8. dubna, a následně 11. dubna obvinili Ukrajinu z maření závazků vyplývajících z Brest-litevského ujednání.

Ruská snaha vměšovat se do dění na Ukrajině a udržet si mocenské pozice v tomto regionu¹⁵¹, ať už se jednalo o vyhlášení Sovětské donské republiky 23. března 1918 nebo podpora samozvané Tauridské republiky¹⁵², byla nekompromisně 10. dubna 1918 opětována intervencí císařských vojsk pod vedením generála Emila

¹⁵¹ Bolševici si paradoxně neuvědomovali, že budováním a podporou sovětských vlád, kde se angažovali především Rusové, Poláci a Židé, rozehrávají na Ukrajině nacionalistickou strunu a odvracejí od sebe ukrajinské rolníky, FITZPATRICK, s. 70.

¹⁵² Mezi pozdější místní sovětské satelitní vlády patřila například i Kubáňsko-Černomořská autonomní sovětská republika.

Gottfrieda Hermanna von Eichhorna¹⁵³. Jeho vojska postoupila až k Doněcké pánvi, obsadila přístavy u Azovského moře a též železniční úseky Rostov-Voroněž, Taganrog-Kursk, Taganrog-Rostov, což pro bolševickou vládu znamenalo odříznutí od dodávek uhlí a obilí.

Německé plány počítaly i s odtržením Besarábie, již měla dle předběžné smlouvy o míru s Rumunskem z 5. března 1918¹⁵⁴ získat Bukurešť.¹⁵⁵ Ta se současně zavázala vzdát se cenných naftových polí a i nadále se s ní z ekonomických důvodů počítalo pro německé potřeby.

9.2 Pobaltí

Geostrategickým cílem Německa zůstávalo získání pobaltských provincií, jejichž ovládnutí by umožňovalo kontrolu Baltského moře a Severního ledového oceánu v oblasti Murmansku a tím potažmo cestu do Severního moře. Začátkem května vneslo k Moskvě požadavek na předání pevnosti Ino, bránící přístup k Petrohradu, do rukou Finů, se kterými uzavřel Berlín tajnou smlouvu 7. května. Němci se především obávali, že by Ino mohli obsadit Britové, vylodivší se v Murmansku, a tak současně trvali na tom, aby je bolševici vykázali.

¹⁵³ Hermann von Eichhorn – 13. února 1848 – 30. července 1918; pruský generál; 18. prosince 1917 byl povýšen na polního maršála; 3. dubna 1918 převzal velení armádní skupiny Kyjev a zároveň se stal vojenským správcem Ukrajiny. V sedmdesáti letech byl zavražděn v Kyjevě socialistickým revolucionářem Borisem Michajlovičem Donským.

¹⁵⁴ Oficiální mírová smlouva byla uzavřena 7. května 1918.

¹⁵⁵ Jako náhradu za odstoupení jižní Dobrudže Bulharsku.

Představy o budoucnosti Pobaltí¹⁵⁶ byly předestřeny na zasedání politického a vojenského velení 10. - 11. března 1918, kde se taktéž rozhodlo v případě Kuronska připoutat je blízko Německu, čehož projevem byla i nabídka koruny kuronského vévody Vilému II. z 8. března 1918. V případě Estonska a Livonska hodlalo Německo podporovat v dlouhodobém časovém horizontu jejich sjednocení, v krátkém pak uzavření dohod hospodářského, dopravního a vojenského charakteru. Co se týče Litvy, měly být především vytyčeny z hlediska německých zájmů příslušné hranice a otázka její nezávislosti měla být vyřešena až po vytvoření řádných litevských státoporných institucí. Nakonec se ale úmysl vyhlásit litevskou samostatnost objevil v Berlíně již koncem března, stejně jako v případě Kuronska.

Úspěchy na východě značně povzbudily sebevědomí Berlína a 1. května žádal pruský ministr financí O. Hergt¹⁵⁷ - s poukazem na výsledky hlasování zemských sněmů Livonska, Estonska¹⁵⁸, Rigy a Öselu o společném sloučení s Kuronskem a celkovým spojením s Pruskem personální unii¹⁵⁹ - řešení budoucnosti takového jednotného pobaltského státu. O dva týdny později se zamýšlené

¹⁵⁶ Dějiny Pobaltí zpracovány ve VARDYS, V. S., MISIUNAS, R. J., *The Baltic States in peace and war 1917-1945*, Philadelphia 1978.

¹⁵⁷ Oskar Gustav Rudolf Hergt – (22. října 1869–9. května 1967). V letech 1917-1918 byl pruským ministrem financí; 1927-1928 říšským ministrem spravedlnosti; po první světové válce spoluzakládal Německou nacionální lidovou stranu.

¹⁵⁸ Více k osudu Estonska KREPP, E., *The Estonian war of independence 1918-1920 on the occasion of the 60th anniversary from the Treaty of Brest-Litovsk to the Treaty of Peace at Tartu*, Stockholm 1980.

¹⁵⁹ PROKŠ, s. 118.

plány začaly na zasedání německé vlády realizovat, když předmětem jednání byla nejen okleštěná samostatnost nového státního celku, ale i problematika cel, měny, válečných úhrad či komunikací, čili železnic, pošt a telegrafního spojení. Během letních měsíců získávaly plány o připojení zřetelnější obrysy. To se projevilo 31. července 1918 vypracovaným projektem říšského ministra vnitra Maxe Wallrafa na spojení pobaltských oblastí s Německem a vygradovalo v polovině srpna přípravami na jejich integraci jako jednolitého útvaru do císařství. Zda se tak hodlalo učinit formou personální unie s Pruskem či připojením jako spolkového státu, zůstávalo otevřené.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Srov. BASLER, W., Deutschlands Annexionspolitik in Polen und im Baltikum 1914-1918, Berlin 1962.

10 Obnovení diplomatických vztahů, zahájení jednání o hospodářských smlouvách, bolševici v ohrožení

K otevření diplomatického zastoupení Německého císařství došlo pod vedením hraběte Mirbacha 24. dubna 1918. Hrabě Mirbach byl z Berlína instruován k velké toleranci, neboť ministerstvo zahraničí se za každou cenu snažilo vyhnout poskytnutí záminky Rusům k porušení míru, jež by naopak vojenskému velení umožnila postupovat dále do Ruska¹⁶¹. Toto přiznal sám generál Hoffmann, když trval na zrušení míru a tažení do Moskvy za účelem dosazení nové vlády a uzavření přínosného spojenectví, neboť ke skutečnému míru nedošlo, jak dokládají neustálé přestřelky s bolševickými bandami¹⁶².

Na druhé straně se 20. dubna v Berlíně ujal úřadu velvyslance Joffe, který se okamžitě po příjezdu chopil i své agitátorské role. Odmítl se tak setkat s císařem a kontaktoval nezávislé socialisty a Spartakovce¹⁶³ a založil fond v hodnotě deseti milionů marek určených na nákup potravin a zbraní pro německé dělníky¹⁶⁴. Joffého přítomnost umožnila sovětské vládě snadněji vyjadřovat nesouhlas a protesty proti dosavadnímu německému postupu. Především ve věci Estonska a Livonska žádal sovětský velvyslanec jejich navrácení, neboť dle jeho názoru současné reprezentace obou zemí nevyjadřují skutečné

¹⁶¹ WHEELER-BENNETT, s. 329.

¹⁶² HOFFMANN, s. 223.

¹⁶³ WHEELER-BENNETT, s. 349.

¹⁶⁴ VOLKOGONOV. s. 165.

mínění jejích obyvatel.¹⁶⁵ Ve věci ukrajinského „dobrodružství“ Berlína a protibolševických činností finských vojáků si stěžoval 26. dubna 1918 na porušování míru z Brestu-litevského i nový ministr zahraničí Čičerin. V případě Finska poukázalo Německo již následujícího dne na aktivitu ruských oddílů na finském území, kterými tam zároveň operoval i Berlín. Někdejší velkovévodství, coby strategická oblast v blízkosti životně důležitých arktických přístavů, se ukazovala pro obě strany příliš cenné na to, aby zde nesledovaly své zájmy.

Do defenzivy zahnaná moskevská vláda se nehodlala se ztrátami na jihu smířit a pro vyjasnění stávajících hranic s Ukrajinou pozvala její zástupce na 28. dubna 1918 do Kurska. Ačkoliv Centrální rada souhlasila s jednáním, pro Německo byl takový samostatný krok nepředstavitelný, neboť by tím pozbylo záminku pro své operace a hrozila i ztráta dodávky potravin. Důsledkem bylo svržení Centrální rady vojsky generála Emila Gottfrieda Hermanna von Eichhorna na základě Ludendorffova příkazu z 23. dubna a následné dosazení Německu nakloněného velitele bílých gard generála Pavla Petroviče Skoropadského do funkce nejvyššího hetmana Ukrajiny.¹⁶⁶ Ten se sice těšil podpoře Berlína, ale stejně tak výhodná byla stávající situace také pro národnostní menšiny ukrajinského státu usilující o samostatnost. Nestabilní a slabá Ukrajina představovala pro německé zájmy možnost snadnějšího

¹⁶⁵ PROKŠ, s. 116.

¹⁶⁶ Podle Kennana stála za tímto krokem beztak nespokojenost Německa s dodávkami potravin a surovin, KENNAN, G. F., *Soviet Foreign Policy, 1917-1941*, Princeton 1960, s. 15.

ovládání celého regionu¹⁶⁷. Z tohoto důvodu Německo v průběhu nadcházejícího měsíce několikrát prohlásilo, že nepodpoří jakékoliv operace ukrajinské vlády proti Rusům za linií, kam postoupily německé jednotky.¹⁶⁸

Ve stejném duchu maximální rozdrobenosti a poddajnosti oblasti Černomoří uvažovalo i německé válečné námořnictvo, plánující přidělit části černomořské flotily vytvořeným státům na pobřeží. S neméně velkodušnými představami pak operovaly i vojenské velitelské špičky, které zamýšlely vybudovat Krymsko-Tauridský státní útvar na základě přílivu německých kolonistů jako exponovanou výspu německé zahraniční politiky.

I přes všechny obtíže spojené se sovětským Ruskem se pro Německo bolševická vláda jevila jako nejpříjemnější partner, neboť německá politika na východě nepopuzovala pouze samotné bolševiky, ale i jejich oponenty v řadách liberálních demokratů a ostatních socialistů, kteří by v otázce budoucnosti Ruska znamenali stejné protivníky a o jejichž přízeň se navíc zajímala nepřátelská Dohoda. I když byla podle velvyslance von Mirbach-Harffa Dohoda ve spojení s bolševiky, především s komisařem pro vojenství Trockým, směřovalo její úsilí spíše na odstranění dosavadní vlády a tak i zrušení brest-litevského míru.

Kromě toho představovali slábnoucí bolševici pro Berlín optimální variantu jak v bývalém carském prostoru podporovat nejen odstředivé tendence provincií v samotném sovětském státě, ale

¹⁶⁷ Jednalo se především o Kalmyky a Tatary s možností sdružit je v tzv. Jihovýchodním svazu, PROKŠ, s. 140.

¹⁶⁸ FEDYSHYN, s. 170.

i napomáhat vzniku menších zemí v okolí Ruska. Ať už se jednalo o Ukrajinu, k nezávislosti směřující Finsko nebo o gruzínské volání po samostatnosti na Kavkaze.

Současně mělo vojenské velení na zřeteli spolu s politicko-vojenskými cíly i ekonomické, protože se obávalo, že o stejné cíle usiluje i Dohoda. V důsledku očekávaného poválečného ochladnutí hospodářských vazeb a obchodu se západními zeměmi, se jevilo jako nezbytné zajistit pro Německo nejen životně důležité zdroje surovin, ale i příslušné zázemí pro export. Ostatně podobný náhled prosazovaly i ekonomické kruhy, pro něž se jevilo dokonce nezbytné finanční ovládnutí strategických ruských hospodářských subjektů jako bank a dopravců, a s tím související komunikace.

Značnou příležitost pro německou ekonomiku nabízelo ustavení německo-ruské komise 15. května 1918 projednávající postup pro navázání a obnovení hospodářských styků. I když se určitým problémem mohla jevit podmínka ruské strany ohledně znárodnění bank a monopolu na zahraniční obchod, existovala zde možnost podílet se za příslušné půjčky Moskvě na těžbě surovin, výstavbě železniční sítě nebo pronájmu půdy k zemědělskému využití. Přitom sovětská vláda hodlala využít těchto nabídek i k politickým ústupkům, a to hlavně v oblasti stanovení hranice s Ukrajinou či vyloučení německé kontroly a zásahů do hospodářských vazeb mezi zeměmi v minulosti tvořícími carské Rusko.

Kromě ekonomických zájmů na mezistátní úrovni usilovala o vstup do ruského hospodářského prostoru i soukromá sféra, sdružená především kolem bankovního a průmyslového sektoru.

Krizovou situaci přinesl počátek června 1918, kdy němečtí diplomatičtí zástupci v Moskvě hlásili do Berlína obavy z nadcházejícího vývoje, jenž by mohl ohrozit nejen německé zájmy na východě, ale i válečné akce na západě, a tak i celkový výsledek války. Jednalo se především o narůstající aktivity Velké Británie a Francie v oblasti Archangelsku,¹⁶⁹ sboru Československých legií na Sibiři a bývalých carských generálů, stejně jako protibolševické opozice s podporou Dohody, jež hrozily přerůst v obnovení východní fronty.

Vzrůstající obavy během června vyvrcholily 2. a 3. července schůzkou politického a vojenského velení u císaře. Na základě výsledků jednání počítaly německé špičky na východě nejen s podporou bolševiků, ale i s udržováním kontaktů s opozičními monarchisty. Dále spoléhaly na likvidaci výsadku Dohody na pobřeží Severního ledového oceánu, přiměřenou podporou donských kozáků a zajištění jejich loajality tak, aby zároveň nedošlo k ohrožení německo-ruských vztahů a konečně také k anulování plánů na samostatný krymský stát. Naopak v případě Gruzie bylo plánováno poskytnout jí plnou podporu v její nezávislosti, aby došlo k zajištění ropných zásob v Baku. A to i v podobě vojenských oddílů vyslaných na Kavkaz, neboť na kaspický přístav si činil záslusk i Cařihrad.¹⁷⁰

V ohrožení se cítila být i moskevská vláda, a tak možným východiskem bylo narovnání vztahu s Berlínem. I přes dřívější

¹⁶⁹ Více k otázce rusko-britských vztahů ULLMAN, R. H., *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921, Intervention and the War*, Princeton 1961; BRADLEY J., *Allied Intervention in Russia 1917-1920*, New York 1968.

¹⁷⁰ HINDENBURG, P.v., *Paměti*, Brno 1997, s. 223.

obstrukce ohledně ruské černomořské flotily bylo Německo informováno o jejím přesunu do Němci žádaného Sevastopolu k 19. červnu 1918¹⁷¹, když o týden dříve Lenin Joffého telefonicky ujišťoval, že podnikne všechna opatření, aby vyhověl německým požadavkům¹⁷².

Avšak i přes všechny komplikace nezůstávali bolševici pouze v defenzivě. Aktivní se jeví především v podpoře zakládání komunistických organizací na odtržených územích. Nemalou pozornost pak Lenin věnoval nově založené Komunistické straně Ukrajiny, na jejímž prvním kongresu konaném ve dnech 5. - 12. července 1918 se setkal s jejími delegáty a projednal s nimi plány na ozbrojené povstání proti německé okupaci.¹⁷³ V zahraniční politice udržovali bolševici kontakty s Dohodou, jak dokládá posouzení stavu ruské armády francouzským důstojníkem ke konci dubna před plánovanou schůzkou s Čičerinem¹⁷⁴.

Nicméně nastoupený směr oficiálních německo-ruských vztahů pokračoval výhradně bilaterálním jednáním v záležitosti německého zajištění ukrajinských dodávek obilí do Ruska uskutečněným 5. července 1918 mezi ruským velvyslancem Joffem a lidovým

¹⁷¹ Německo přesto shledalo tento krok nedostatečný a žádalo od Ruska především možnost obsazení veškerých černomořských přístavů loděmi Čtyřspolku a internaci veškerých ruských lodí pod německý dohled.

¹⁷² LENIN, V.I., Sebrané spisy, sv. 50, Praha 1989, s. 118.

¹⁷³ WHITE, J.D., National Communism and World Revolution: The Political Consequences of German Military Withdrawal from the Baltic Area in 1918-19, in: Europe-Asia Studies, Soviet and East European History 46, 1994, č. 8, s. 1349-1369, s. 1350.

¹⁷⁴ LENIN, sv. 50, s. 83.

komisařem obchodu a průmyslu Leonidem B. Krasinem¹⁷⁵ na straně jedné a radou německého ministerstva hospodářství Paulem Litwinem na druhé straně. Jako protislužbu měli Rusové poskytovat vojensky důležité suroviny a politickou podporu, zejména v případě tažení proti činnosti Dohody.

Tento aspekt byl zopakován i během bilaterálních všeobecných rozhovorů v Berlíně ve dnech 7. až 15. července 1918, kde německou stranu zastupovali Paul Litwin z ministerstva hospodářství, poslanec říšského sněmu Gustav Stresemann, Rudolf Nadolny, major F. von Kessler a Friedrich W. von Prittwitz und Gaffron zastupující ministerstvo zahraničí, armádu a říšské kancléřství. Za ruskou stranu byli pověřeni velvyslanec Joffe a komisař Krasin. Kromě hospodářských témat, především nespláceného ruského dluhu, byly předmětem jednání i otázky zásobování a v menší míře, bez požadavků na okamžité řešení, i problematika území, především v případě Estonska, Livonska a Ukrajiny. Z návrhů smlouvy vyplývalo jak pro Německo kýženě očekávané plynulé zásobování a zajištění plynulé dopravy. Stejně tak došlo k ujištění o vzájemné vojenské bezpečnosti, jež nepoznamenal ani smrtelný atentát na německého vyslance hraběte Mirbacha¹⁷⁶ levými esery¹⁷⁷ ze

¹⁷⁵ Leonid Borisovič Krasin – (3.(15.) července 1870 – 24. listopadu 1926). K ruské sociální demokracii se připojil již v 90. letech 19. století. Po jejím rozštěpení podporoval bolševiky. Po návratu do Ruska v roce 1917 se stal lidovým komisařem průmyslu a obchodu, následně lidovým komisařem zahraničního obchodu. Krátce zastával i post velvyslance v Paříži a v Londýně.

¹⁷⁶ Více k Mirbachově vraždě HAFNER, L., The Assassination of Count Mirbach and the "July Uprising" of the Left Socialist Revolutionaries in Moscow 1918, in: Russian Review 50, č. 3, 1991, s. 324-344.

6. července 1918¹⁷⁸. Krátkodobě však posloužil Berlínu ke stupňování jeho požadavků. Ty demonstroval Mirbachův dočasný nástupce tajný rada Kurt Riezler 14. července v podobě ozbrojené vojenské ochrany velvyslanectví v Moskvě. Druhého dne je Moskva sice zamítla, nicméně později přistoupila na polovinu původně požadované vojenské síly a zároveň odňala akreditaci vojenské misie Dohody.¹⁷⁹ Ochotu ruské strany k jednání s Berlínem naznačila i změna Leninovy rétoriky z 15. července 1918 na zasedání Ústředního výkonného výboru, kde přiznal změnu ve vnímání Německa, jež už nyní nepovažoval za silného a nebezpečného protihráče. Tím se pro něj staly „kořistnická zvířata anglo-francouzského a amerického imperialismu“¹⁸⁰, proti kterým měly pomoci dodávky obilí a surovin právě prohrávajícímu Německu. V podobném duchu se Lenin vyjádřil i o měsíc později, když za největšího nepřítele označil anglický, americký, francouzský a japonský imperialismus, který nyní, na západní frontě na rozdíl od Němců, usiluje o přímé svržení sovětské moci¹⁸¹. Mimoto musel po celou dobu odvracet i vnitrostranickou kritiku výsledku brest-litevských jednání. Před dvěma měsíci na zasedání ústředního

¹⁷⁷ Leví eseři odmítali brestlitevskou smlouvu, prosazovali přerušení diplomatických styků s Německem a osvobození Ruska otevřeným bojem s císařstvím, VOLKOGONOV, s. 163.

¹⁷⁸ Podle Ulama mohli bolševici o plánech vraždy nejen vědět, ale její provedení bylo i v jejich zájmu, neboť Mirbach vůči nim dlouhodobě zaujímal negativní stanoviska, ULAM, s. 88.

¹⁷⁹ JARAUSCH, K. H., Cooperation or Intervention? Kurt Riezler and the Failure of German Ostpolitik 1918, in: Slavic Review 31, 1972, č. 2, s. 381-398, s. 391.

¹⁸⁰ Cit. VOLKOGONOV, s. 163.

¹⁸¹ LENIN, V. I., sv. 37, s. 65.

výboru teprve osobním vystoupením zabránil obnovení válečného stavu, když Sokolnikov napadl uzavření mírové smlouvy. A na V. sjezdu sovětů, zahájeném 4. července, čelil pokusům levých eserů o vyprovokování války s Německem¹⁸².

Kromě ryze hospodářských záležitostí zůstávala otevřená také otázka politické, či dokonce vojenské spolupráce. Při setkání diplomatického zástupce Karla Helffericha¹⁸³ s Čičerinem v Moskvě 1. srpna 1918 sice komisař zahraničí nabídku vojenského postupu proti společným nepřátelům učinil, nicméně zůstala nevyslyšena,¹⁸⁴ neboť mezi německými špičkami nepanoval jednotný pohled na tuto problematiku. Helfferich a Ludendorff společný postup s Ruskem zcela odmítali, třebaže z rozdílných důvodů. Ministr zahraničí Hintze¹⁸⁵ je naopak prosazoval coby záruku německých zájmů, protože v ruském prostoru se nenacházela jiná mocenská struktura nakloněná jejich realizaci.

I když jednání o ekonomických tématech pokračovala v Berlíně začátkem srpna 1918 a, dle vyjádření komerčního rady P. Litwina jeho sovětskému protějšku Georgiji V. Solomonovi ze 13.

¹⁸² SERVICE, R., Lenin, Praha 2003, s. 320-321.

¹⁸³ Karl Theodor Helfferich – (22. července 1872 – 23. dubna 1924). Po studiu práv a politických věd vstoupil do státní služby. Před světovou válkou byl jmenován ředitelem Deutsche Bank v Berlíně. Ve válečných letech 1915 - 1917 zastával post ministra financí a následně i vnitra. Po atentátu na Mirbacha zaujal jeho místo velvyslance v Moskvě.

¹⁸⁴ PROKŠ, s. 158.

¹⁸⁵ Kühlmann odstoupil z úřadu 9. července 1918 a jeho místo zaujal admirál Paul von Hintze (bývalý atašé v Petrohradu), který měl na své straně více sympatií ze strany císaře a nejvyššího armádního velení než jeho předchůdce.

srpna, byla v podstatě uzavřena, o jejich podepsání přesto nebylo rozhodnuto. Nejenže byly řešeny 21. srpna na schůzce ministra zahraničí se zástupci německých politických stran, ale především se posuzovalo riziko takové „podpory“ bolševikům, jež hrozilo přerůst ve znovuotevření východní fronty protibolševickými frakcemi za účasti Dohody. Závěrečné rozhodnutí podepsat předjednané smlouvy nakonec uspíšila osmanská ofenziva na Baku a následný protest moskevské vlády z 19. srpna 1918 kvůli účasti německých přidělců v turecké armádě,¹⁸⁶ která by mohla podkopat plánované partnerství.

¹⁸⁶ PROKŠ, s. 164.

11 Doplnující smlouvy, závěrečné týdny války

11.1 Dodatkové smlouvy

Výsledný text signoval za Německo ministr zahraničí Paul von Hintze a tajný rada téhož úřadu Johann Kriege. Za ruskou vládu podepsal Adolf Joffe 27. srpna 1918¹⁸⁷. Dohoda obsahovala v doplňující smlouvě především ustanovení o určení vzájemné hranice, vyloučení podpory Německa vojenským operacím třetích stran na Kavkaze, stejně jako zásadu nevměšování se do vnitřních ruských záležitostí.

Stejná zásada platila také pro Rusko, kterému bylo zapovězeno vměšovat se do vnitřních záležitostí Estonska a Livonska. Rusko tím fakticky souhlasilo s jejich odtržením, stejně jako souhlasilo se samostatností Gruzie a zároveň se svou vlastní neutralitou. Ruská strana získala svobodné zóny v Rize, Tallinnu a Vindavě spolu se zvýhodněnými celními tarify a možnost užívat během okupace německými jednotkami v oblasti železnici na trase Taganrog – Rostov -Voroněž a Taganrog-Kursk k zásobování obilím.

Finanční smlouva pak Rusko zavazovala k úhradě odškodného ve výši šesti miliard marek, splacených po jedné miliardě ve zlatě a naturáliích, dodaných do konce roku 1920, a zbylé částky formou cenných papírů.¹⁸⁸ Náhradu znárodněného německého

¹⁸⁷ Jak vyplývá ze zpráv tisku, obsah smluv nebyl veřejnosti příliš znám, DER FRIEDE VON BREST-LITOVSK, s. 706.

¹⁸⁸ ULAM, s. 89.

majetku a vzájemnému výdeji vkladů a cenností jak právnických, tak fyzických osob.

Třetí bod zahrnující právní záležitosti vyjasňoval vzájemnou „výměnu valut, řešení občanských i obchodních sporů, ochranu průmyslových práv, promlčecí lhůtu veškerých právních nároků a ustavení smírčích soudů k řešení vzájemných sporů.“¹⁸⁹

Kromě výsledných smluv se součástí dohod stal i tajný protokol zahrnující mimo jiné ukončení německé podpory nezávislé Ukrajiny. Naopak Německo se zavázalo angažovat při uzavření mírové smlouvy Ruska a Ukrajiny, ukončení vlastních i tureckých vojenských operací na Kavkaze a také v případě společného vojenského postupu proti Dohodě na severu Ruska. Zároveň si Berlín vyžádal vlastní souhlas při vývozu surovin z Ukrajiny, manganu z Gruzie a ropy z Kavkazu do Ruska. Součástí dohod bylo i zahájení ruských akcí proti generálu Alexejevovi a československým jednotkám s případnou německou vojenskou pomocí. Obě strany následně dodatkové smlouvy počátkem září ratifikovaly¹⁹⁰.

Jak z veřejných smluv, tak z tajného protokolu vyplývají jasné cíle, kterých hodlalo Německo dosáhnout. Získáním Estonska a Livonska získalo strategické území chránící jej nejen před eventuálním ruským útokem v budoucnu, ale i případným útokem Dohody ze severu. Toto riziko měla minimalizovat neutralita Ruska a jeho spolupráce na vyhnání dohodových oddílů z polárních oblastí.

¹⁸⁹ Cit. PROKŠ, s. 166.

¹⁹⁰ Smlouvy ratifikoval Všeruský ústřední výkonný výbor 2. září, stejného dne je schválila Spolková rada. K výměně dokumentů došlo 6. září, VOLKMANN, s. 195.

Právě obava z eventuálního otevření německo-ruské fronty zavazovala Moskvu k vypořádání se s prodohodovými elementy. K pro Berlín nezbytnému udržení životaschopnosti nyní spřátelených bolševiků u moci pak měly sloužit i pravidelné přísuny surovin, zejména uhlí z doněcké oblasti, uklidnění situace s Tureckem na Kavkazu a volné ruce v případě Ukrajiny.

11.2 Poslední týdny

Přestože smlouvy zdánlivě řešily a stabilizovaly vztah mezi Berlínem a Moskvou, vzájemně napjatá zahraniční politika pokračovala i po 27. srpnu 1918, a to především v dosavadních sférách zájmů obou vlád.

Spornou oblastí tak nadále zůstávala Ukrajina¹⁹¹, konkrétně pro bolševickou vládu pak uznání Donské republiky ukrajinskou vládou, proti čemuž Joffé protestoval 8. září v Berlíně a zároveň pohrozil nedodržením brest-litevských kritérií zavazující ruskou stranu uzavřením míru s Kyjevem, neboť oblast Donské republiky byla považována za integrální součást nového ruského státu.

Pro Německo ovšem znamenala jím podporovaná republika na Donu zásadní zázemí pro kavkazskou politiku, ohroženou nyní nejen Brity obsazeným ázerbajždanským Baku, ale následně i spojenectvím Rusů, Britů a Turků, jež by znamenala konec německých ambicí na strategické ropné zdroje.

¹⁹¹ Berlín si připoutal Kyjev uzavřením hospodářských smluv, které Německu přiznávaly rozsáhlé ekonomické výhody, FISCHER, F., Griff nach der Weltmacht, Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands, Düsseldorf 2004, s. 556.

K odvrácení takového scénáře měl posloužit jak Ludendorffem připravovaný útok na Baku v polovině září¹⁹², tak prodloužená ruka v podobě Německem uznané Gruzie, jež by sjednala dohodu s protibolševickými představiteli Baku. Takový postup se 12. září 1918 opětovně stal předmětem kritiky sovětského velvyslance Joffého v Berlíně, který dohodu definoval jako porušení srpnových smluv a oznámil chystanou vojenskou angažovanost jeho vlády na Kavkazu.

Mezitím pokračovala ofenziva sovětské diplomacie i v souvislosti s tureckou ozbrojenou aktivitou na Kavkaze, kterou považoval lidový komisař zahraničí Čičerin ve stížnosti z 20. září 1918 osmanskému ministerstvu zahraničí za nedodržení podmínek brest-litevské smlouvy, a která se stala předmětem bilaterálního jednání mezi Moskvou a Istanbulem o den později v Berlíně. Z dalšího porušení dodatkových smluv obvinil Čičerin i prostřednictvím diplomatického zástupce H. Hauschilda Německo, neboť mělo garantovat ukončení tureckých operací.

Bolševici hodlali využít blížící se porážky Německa a stupňovali sérii sebevědomých protestů. 23. září 1918 se Joffé opět ohradil vůči německému ministerstvu zahraničí proti budované protiruské armádě na území Ukrajiny podporované Berlínem. Joffé toto označil za opětovné porušení podepsaných smluv. Toto provolání bylo znovu zopakováno 4. listopadu 1918. Zároveň byly zahájeny přípravy podporu německé revoluce.

¹⁹² FISCHER, s. 494.

Během této doby němečtí vrcholní představitelé¹⁹³ tápali, jakým směrem by se měl ubírat vztah k bolševické vládě, aby si Německo vytvořilo dobrou výchozí pozici pro poválečné vyjednávání s Dohodou a současně aby nedošlo k ohrožení posledních zbytků německých zájmů na východě, jak poukazoval tajný rada ministerstva zahraničí R. Nadolny. Důležitým aspektem bylo i ohrožení a nebyla ohrožována vlastní státnosti bolševickou podvratnou agitací.

Původním nástrojem k vyjednávání byly sice stanoveny koncem října dodávky uhlí Moskvě, ale ty byly vzápětí negovány 1. listopadu 1918 Joffého hrozbou přerušением zásob ropy z Baku do Německa.

Napjatá situace na pozadí Německem šířící se revoluce a tlaků na císařovu abdikaci vygradovala 4. listopadu, poté co byl zadržen sovětský diplomat s propagandistickými materiály, a sovětskému diplomatickému zastoupení byla určena 24 hodinová lhůta na opuštění Německa. Německo rovněž stáhlo vlastní diplomaty z Moskvy.

Přerušení diplomatických styků se tak stalo epilogem vztahů mezi císařským Německem a sovětským Ruskem, neboť v Německu byla 9. listopadu 1918 vyhlášena republika. Brest-litevská mírová smlouva i s dodatky pak byla coby symbol této krátké éry oficiálně zrušena dne 13. listopadu 1918 Všeruským ústředním výkonným výborem.

¹⁹³ Ministerského předsedu Hertlinga vystřídal Max Bádenský, ministra zahraničí P. von Hintze pak W. Solf.

Závěr

Německá zahraniční politická i vojenská aktivita na východní frontě v letech 1917 a 1918 byla určována především snahou uzavřít mír a stabilizovat tamní situaci. To by umožnilo německému velení přesun zde vázaných jednotek na západní frontu. Zde totiž bylo třeba rozhodnout stávající patovou situaci dříve, než mělo dojít k Dohodou plánovanému vyloštění prvních oddílů Spojených států amerických na jaře 1918. Jejich přítomnost by jednoznačně tak zvrátila dosavadní vyrovnaný poměr sil obou válčících stran v neprospěch Německa.

Tato politika byla ovlivňována několika navzájem propojenými faktory. Kromě již zmiňovaného časového omezení na přesun vojsk mezi frontami se jevily jako zásadní relace s novou petrohradskou vládou od listopadu 1917. Přestože Německo předpokládalo spolupráci s bolševiky na základě podpory, kterou jim poskytlo na jejich cestě k moci, došlo vzápětí k zásadním rozporům a vzniku třecích ploch, jež byly zčásti způsobeny i rozdílnými názory na šíření revoluce mezi samotnými bolševiky. Ambivalentní vztah mezi Německem a Ruskem neskončil podepsáním Brest-litevského míru 3. března 1918, ale pokračoval i poté, a to až do kapitulace Berlína na podzim 1918. Oba režimy byly pro dosažení svých cílů vzájemně nepostradatelné. Pro císařství znamenali bolševici jedinou mocenskou skupinu v Rusku ochotnou k jednání. Pro bolševiky bylo spojenectví s Německem východiskem pro legalizaci jejich vlády a poskytovalo jim dostatečný prostor pro vypořádání se s vnitřní opozicí.

Nepřehlédnutelným aspektem byl, obzvláště v období před uzavřením brest-litevské smlouvy, i hlavní německý spojenc,

Rakousko-Uhersko, jemuž se musely v důsledku zoufalé domácí zásobovací situace přizpůsobovat jednotlivé požadavky. V opačném případě hrozilo separátním jednáním, jež měla hladovějící podunajské monarchii zajistit včasné dodávky obilí.

Kromě vnějších vlivů na formování výsledné německé zahraniční politiky zde také významně působil i vnitřní faktor, když se díky oddalování konkrétního výsledku vyjednávání projevoval spory mezi vojenským a politickým velením o podobu výsledného konceptu v tomto sporu. Nakonec s podporou císaře převážil koncept Nejvyššího velení. Silové řešení, tedy obnovení bojů a ofenziva napříč ruským vnitrozemím, přimělo bolševického protivníka podřídit se a usednout znovu za jednací stůl. Mezitím ale již rozsah území okupovaných německými jednotkami dalece překonal původní záměry z přelomu roku 1917 a 1918. Tato situace oživila německé předválečné plány na východě, ale v mnohém se naskytly i nové možnosti. Ať už se jednalo o obsazení Krymu, ovládnutí Černomoří nebo kontrolu Zakavkazska jako předpolí cesty do Střední Asie.

Ve výsledku se tato východní politika na jaře a v létě roku 1918 ukázala být, navzdory svým zdánlivým územním, bezpečnostním a surovinovým ziskům, nad skutečné síly Německého císařství. Nereálné plány, přílišný počet jednotek vázaných na obsazeném území, politická a diplomatická angažovanost při zajišťování vazeb a vztahů s nově vzniklými státními útvary v regionu, odsunuly původní plány na východě a nakonec urychlily porážku Německa.

Résumé

German foreign policy and military activity on the Eastern Front between 1917 and 1918 was primarily determined by effort to make peace and to stabilize the situation there, which would allow the transfer of command of the German troops to the western line. There was necessary to determine the current impasse before landing of the first sections of the United States in the spring of 1918. Their presence would reverse the current ratio of balanced forces of both warring parties against the Germany.

This policy has been influenced by several interconnected factors. Besides the already mentioned time limit on troop movements between fronts there was a important relationship with the new Government of St. Petersburg from November 1917. Despite the Germans initially envisaged cooperation in the negotiations on the basis of support for the Bolsheviks on their way to power, but then there was a fundamental contradiction and friction surfaces, which were partly caused by the differing views on the spread of revolution among the Bolsheviks themselves. Ambivalent relationship between Germany and Russia had not stopped the signing of Brest-Lithuanian Peace 3rd March 1918, but continued after, until the surrender of Berlin in the autumn of 1918. Both regimes is to achieve its goals could not miss each other when the imperial power meant the only group of Bolsheviks in Russia willing to act, for the Bolsheviks then the basis for the legalization of their governments, and sufficient space to cope with internal opposition.

Remarkable aspect was, especially in the period before the conclusion of the contract, the main German ally, Austria-Hungary,

which had to be desperate due to domestic supply situation adapt to individual requirements. Otherwise, the risk of separate actions, which have impoverished the Danubian monarchy to ensure timely delivery of grain.

Apart from external influences resulting in the formation of German foreign policy here also was a internal influence. By delaying a particular result of the negotiation this internal influence showed conflicts between the military and political command of the form of its concept, which finally prevailed army concept with the support of Emperor.

Such a power solution (renewal fighting and the offensive across the Russian inland), make the Bolshevik enemy to conform and sit behind the bargaining table. Meanwhile, the occupation of the German troops reaches over the original intentions of the turn of 1917 and 1918, when the Berlin entered into peace talks. And so this situation not only revived the pre-war plans in the East, but in many things offer new possibilities. Whether it was the occupation of Crimea, the Black Sea mastery or control of the Caucasus as a clearway routes to Central Asia.

Seznam pramenů a literatury

Vydané prameny:

BUNYAN, J., FISCHER, H.H. (ed.), The Bolshevik Revolution 1917-1918, Documents and Materials, Stanford 1965.

CZERNIN, O., Im Weltkriege, Berlin, Wien 1919.

DER FRIEDE VON BREST-LITOWSK, Ein unveröffentlichter Band aus dem Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassunggebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages, bearb. von Werner Hahlweg, Düsseldorf 1971.

DEUTSCH-SOWJETISCHE BEZIEHUNGEN von den Verhandlungen in Brest-Litowsk bis zum Abschluss des Rapallovertrages. Dokumentensammlung Band I 1917-1918, hrsg. von Berlin 1967.

HINDENBURG, P. v., Paměti, Brno 1997.

HOFFMANN, M., Der Krieg der versäumten Gelegenheiten, München 1923.

KÜHLMANN, R. v., Die Diplomaten, Berlin 1939.

LENIN, V. I., Sebrané spisy, sv. 35, Praha 1987.

LENIN, V. I., Sebrané spisy, sv. 36, Praha 1988.

LENIN, V. I., Sebrané spisy, sv. 37, Praha 1988.

LENIN, V. I., Sebrané spisy, sv. 50, Praha 1989.

LUDENDORFF, E.v., Meine Kriegserinnerungen 1914-1918, Berlin 1919.

TROCKÝ, L. D., Moje paměti. Pokus o vlastní životopis, Praha 1930.

TROCKÝ, L. D., Říjnová revoluce, Praha 1921.

Seznam literatury:

BAUMGART, W., Brest-Litovsk und Versailles. Ein Vergleich zweier Friedensschlüsse, in: Historische Zeitschrift 210, 1970, s. 583-619.

BAUMGART, W., Deutsche Ostpolitik, 1918. Von Brest-Litovsk bis zum Ende des ersten Weltkrieges, Wien, München 1966.

BAUMGART, W., Die militärpolitischen Berichte des Freiherrn von Keyserlingk aus Petersburg, Januar-Februar 1918, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 15, 1967, s. 87-104.

BROVKIN, V., Politics, Not Economics Was the Key, in: Slavic Review, 44, 1985, č. 2, s. 244.

< <http://www.jstor.org/stable/2497748> >

CROIZER, B., Vzestup a pád Sovětské říše, Praha 2004.

DAVIES, N., The Missing Revolutionary, in: Soviet Studies 27, 1975, č. 2, s. 178-195.

DEBO, R. K., Litvinov and Kamenev-Ambassadors Extraordinary. The Problem of Soviet Representation Abroad, in: Slavic Review 34, 1975, č. 3, s. 463-482.

< <http://www.jstor.org/stable/2495560> >

DEBO, R. K., Revolution and Survival the foreign policy of Soviet Russia, 1917-1918, Toronto, Buffalo 1979.

DUQUENOY, P., *Revolutionary Russia 1890-1930*, Detroit 2005.

FIGES, O., *Lidská tragédie. Ruská revoluce 1891-1924*, Praha, Plzeň 2000.

FISCHER, F., *Deutsche Kriegsziele. Revolutionierung und Separatfrieden im Osten 1914-1918*, in *Historische Zeitschrift* 188, 1959, s. 249-310.

FISCHER, F., *Griff nach der Weltmacht, Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschlands*, Düsseldorf 2004.

FITZPATRICK, S., *Russian Revolution*, New York 1994.

FEDYSHYN, O. S., *Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution, 1917-1918*, New Brunswick 1971.

GEHRMANN, U., *Turbulenzen am Stillen Don. Zur deutschen Kriegsziel- und Ostpolitik in der Zeit des Brest-Litovsker Friedens*, in: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 41, 1993, 394-421.

GILBERT, M., *První světová válka. Úplná historie*, Praha 2005.

GOETZ, W., *Die Erinnerungen des Staatssekretärs Richard von Kühlmann*, München 1952.

HERWIG, H. H., *German Policy in the Eastern Baltic Sea in 1918: Expansion or Anti-Bolshevik Crusade?*, in: *Slavic Review* 32, 1973, č. 2, s. 339-357,

< <http://www.jstor.org/stable/2495967>>.

HILDEBRAND, K., *Das vergangene Reich., Deutsche Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945*, München 2008.

HORČIČKA, V., Österreich-Ungarn und die Friedensverhandlungen in Brest-Litowsk, in: Prague Papers on History of International Relations 1, 1999, s. 195-211.

HORČIČKA, V., Rakousko-uherská politika vůči sovětskému Rusku v letech 1917-1918, Praha 2005.

HORČIČKA, V., Rakousko-Uhersko a mírové jednání se Sovětským Ruskem 1917-1918, in: Historický obzor 10, 1999, č. 1-2, s. 16-22.

HORČIČKA, V., Von der bolschewistischen Revolution zu Waffenstillstandsgesprächen Österreich-Ungarn und Sowjetrussland im Jahre 1917, in: Prague Papers on History of International Relations, 2001, s. 109-119.

JARAUSCH, K.H., Cooperation or Intervention? Kurt Riezler and the Failure of German Ostpolitik 1918, in: Slavic Review 31, 1972, č. 2, s. 381-398.

< <http://www.jstor.org/stable/2494340> >

JUTIKKALA, E., PIRINEN, K., Dějiny Finska, Praha 2006.

KEEGAN, J., První světová válka, Praha 2003.

KENNAN, G. F., Soviet foreign policy, 1917-1941, Princeton 1960.

KIELMANSEGG, P. G., Deutschland und der Erste Weltkrieg, Frankfurt am Main 1968.

KRUMMACHER, F. A., LANGE, H., Krieg und Frieden. Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen. Von Brest-Litowsk zum Unternehmen Barbarossa, München 1970.

LAINOVÁ, R., Zapomenutý mír – brestlitevská mírová smlouva ze 3. března 1918, in: Slovanský přehled 2, 1999, S. 101-111.

MAWDSLEY, E., The russian revolution and the baltic fleet, London, Basingstoke 1978.

MICHEL, B., Smrt dvouhlavého orla. Rakousko-Uhersko 1916-1918, Praha 1994.

PAGE, S.W., Lenin, the National Question and the Baltic States 1917-19, in: American Slavic and East European Review 7, 1948, č. 1, s. 15-31.

< <http://www.jstor.org/stable/2492116> >

PIPES, R., Dějiny Ruské revoluce, Praha 1998.

PROKŠ, P., Konec říše Hohenzollernů, Praha 2010.

RIBHEGGE, W., Die Politik der deutschen Reichstagsmehrheit 1917/1918, Essen 1988.

SERVICE, R., Lenin, Praha 2003.

SCHARLAU, W. B., ZEMAN, Z. A., Helphand. Muž, který financoval Lenina, Praha, Litomyšl 1999.

SCHULZ, G., Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-1920, München 1967.

SKŘIVAN, A., Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914, Praha 1996.

SKŘIVAN, A., Evropská politika 1648-1914, Praha 1999.

SKŘIVAN, Aleš, KŘIVSKÝ, Petr, Opožděná expanze. Koloniální výboj Německa a Itálie v letech 1870 - 1918, Praha 1977.

SNELL, J. L., The Russian Revolution and the German Social Democratic Party, in: American Slavic and East European Review 15, 1956, č. 3, s. 339-350.

< <http://www.jstor.org/stable/3001098> >

STEGLICH, W., Die Friedenspolitik der Mittelmächte 1917/18. Bd. I., Wiesbaden 1964.

STELLNER, F., Poslední německý císař. Z německých dějin v epoše Viléma II., Praha 1995.

THOMPSON, J.M., Lenin's Analysis of Intervention, in: American Slavic and East European Review, 17, 1958, č. 2, s. 151-160.

< <http://www.jstor.org/stable/3004163> >

ULAM, A.B., Expansion and Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy 1917-67, New York 1969.

VOLKOGONOV, D., Lenin. Počátek teroru, Liberec 1996.

VOLKSMANN, H.E., Die deutsche Baltikumpolitik zwischen Brest-Litovsk und Compiègne, Köln 1970.

WARGELIN, C.F., Brad, peace and Poland. The economic, political and diplomatic origins of Hapsburg policy at Brest-Litovsk, 1914-1918, Madison 1994.

WHEELER-BENNETT, J., Brest-Litovsk. The Forgotten Peace, New York 1966.

WHEELER-BENNETT, J., Brestskij mir: pobedy i poraženija sovjetskoj diplomatii, Moskva 2009.

WHITE, J. D., National Communism and World Revolution: The Political Consequences of German Military Withdrawal from the

Baltic Area in 1918-19, in: *Europe-Asia Studies, Soviet and East European History* 46, 1994, č. 8, s. 1349-1369.

< <http://www.jstor.org/stable/152767> >

ŽUPANIČ, J., *Rakousko-Uhersko a polská otázka za první světové války*, Praha 2006.

Příloha 1. Smlouva o příměří, 15. prosince 1917

WAFFENSTILLSTANDSVERTRAG VON BREST-LITOWSK

(15. DEZEMBER 1917)

Zwischen den bevollmächtigten Vertretern der Obersten Heeresleitungen Deutschlands, Oesterreich-Ungarns, Bulgariens und der Türkei einerseits, Rußlands andererseits, wird zur Herbeiführung eines dauerhaften, für alle Teile ehrenvollen Friedens folgender Waffenstillstand abgeschlossen:

I.

Der Waffenstillstand beginnt am 17. Dezember 1917, 12 Uhr mittags (4. Dezember 1917, 14 Uhr russ. Zeit) und dauert bis 14. Januar 1918, 12 Uhr mittags (1. Januar 1918, 14 Uhr russ. Zeit). Die vertragschließenden Parteien sind berechtigt, den Waffenstillstand am 21. Tage mit 7tägiger Frist zu kündigen; erfolgt dies nicht, so dauert der Waffenstillstand automatisch weiter, bis eine der Parteien ihn mit 7tägiger Frist kündigt.

II.

Der Waffenstillstand erstreckt sich auf alle Land- und Luftstreitkräfte der genannten Mächte auf der Landfront zwischen dem Schwarzen Meer und der Ostsee. Auf den russisch-türkischen Kriegsschauplätzen in Asien tritt der Waffenstillstand gleichzeitig ein.

Die Vertragsschließenden verpflichten sich, während des Waffenstillstandes die Anzahl der an den genannten Fronten und auf den Inseln des Moonsundes befindlichen Truppenverbände – auch hinsichtlich ihrer Gliederung und ihres Etats – nicht zu verstärken und an diesen Fronten keine Umgruppierungen zur Vorbereitung einer Offensive vorzunehmen. Ferner verpflichten sich die Vertragsschließenden, bis zum 14. Januar 1918 (1. Januar 1918 russ. Zeit) von der Front zwischen dem Schwarzen Meer und der Ostsee keine operativen Truppenverschiebungen durchzuführen, es sei denn, daß die Verschiebungen im Augenblick der Unterzeichnung des Waffenstillstandsvertrages schon eingeleitet sind. Endlich verpflichten sich die Vertragsschließenden, in den Häfen der Ostsee östlich des 15. Längengrades Ost von Greenwich und in den Häfen des Schwarzen Meeres während der Dauer des Waffenstillstandes keine Truppen zusammenzuziehen.

III.

Als Demarkationslinien an der europäischen Front gelten die beiderseitigen vordersten Hindernisse der eigenen Stellungen. Diese Linien dürfen nur unter den Bedingungen der Ziffer IV überschritten werden. Dort, wo keine geschlossenen Stellungen bestehen, gilt beiderseits als Demarkationslinie die Gerade zwischen den vordersten besetzten Punkten. Der Zwischenraum zwischen den beiden Linien gilt als neutral. Ebenso sind schiffbare Flüsse, die die beiderseitigen Stellungen trennen, neutral und unbefahrbar, es sei denn, daß es sich um vereinbarte Handelsschifffahrt handelt. In den Abschnitten, wo die Stellungen weit auseinander liegen, sind alsbald durch die Waffenstillstandskommissionen (Ziffer VII) Demarkationslinien festzulegen und kenntlich zu machen. Auf den russisch-türkischen Kriegsschauplätzen in Asien sind die Demarkationslinien sowie der Verkehr über dieselben (Ziffer IV)

nach Vereinbarung der beiderseitigen Höchstkommandierenden zu bestimmen.

IV.

Zur Entwicklung und Befestigung der freundschaftlichen Beziehungen zwischen den Völkern der vertragschließenden Parteien wird ein organisierter Verkehr der Truppen unter folgenden Bedingungen gestattet:

1. Der Verkehr ist erlaubt für Parlamentäre, für die Mitglieder der Waffenstillstandskommissionen (Ziff. VII) und deren Vertreter. Sie alle müssen dazu Ausweise von mindestens einem Korpskommando bezw. Korpskomitee besitzen.

2. In jedem Abschnitt einer russischen Division kann an etwa 2 bis 3 Stellen organisierter Verkehr stattfinden.

Hierzu sind im Einvernehmen der sich gegen überstehenden Divisionen Verkehrsstellen in der neutralen Zone zwischen den Demarkationslinien einzurichten und durch weiße Flaggen zu bezeichnen. Der Verkehr ist nur bei Tage von Sonnenaufgang bis Sonnenuntergang zulässig. An den Verkehrsstellen dürfen sich gleichzeitig höchstens 25 Angehörige jeder Partei ohne Waffen aufhalten. Der Austausch von Nachrichten und Zeitungen ist gestattet. Offene Briefe können zur Beförderung übergeben werden. Der Verkauf und Austausch von Waren des täglichen Gebrauchs an den Verkehrsstellen ist erlaubt.

3. Die Beerdigung Gefallener in der neutralen Zone ist erlaubt. Die näheren Bestimmungen sind jedesmal durch die beiderseitigen Divisionen oder höheren Dienststellen zu vereinbaren.

4. Ueber die Rückkehr entlassener Heeresangehöriger des einen Landes, die jenseits der Demarkationslinie des anderen Landes

beheimatet sind, kann erst bei den Friedens Verhandlungen entschieden werden. Hierzu rechnen auch die Angehörigen polnischer Truppenteile.

5. Alle Personen, die – entgegen den vorstehenden Vereinbarungen 1 bis 4 – die Demarkationslinie der Gegenpartei überschreiten, werden festgehalten und erst bei

Friedensschluß oder Kündigung des Waffenstillstandes zurückgegeben.

Die vertragschließenden Parteien verpflichten sich, ihre Truppen durch strengen Befehl und eingehende Belehrung auf Einhalten der Verkehrsbedingungen und die Folgen von Überschreitungen hinzuweisen.

V.

Für den Seekrieg wird folgendes festgelegt:

1. Der Waffenstillstand erstreckt sich auf das ganze Schwarze Meer und auf die Ostsee östlich des 15. Längengrades Ost von Greenwich, und zwar auf alle dort befindlichen See- und Luftstreitkräfte der vertragschließenden Parteien. Für die Frage des Waffenstillstandes im Weißen Meer und in den russischen Küstengewässern des nördlichen Eismeer es wird von der deutschen und russischen Seekriegsleitung in gegenseitigem Einvernehmen eine besondere Vereinbarung getroffen werden. Gegenseitige Angriffe auf Handels- und Kriegsschiffe in den genannten Gewässern sollen nach Möglichkeit schon jetzt unterbleiben. In jene besondere Vereinbarung sollen auch Bestimmungen aufgenommen werden, um nach Möglichkeit zu verhindern, daß Seestreitkräfte der vertragschließenden Parteien sich auf anderen Meeren bekämpfen.

2. Angriffe von See aus und aus der Luft auf Häfen und Küsten der Andersens vertragschließenden Partei werden auf allen Meeren beiderseits unterbleiben. Auch ist das Anlaufen der von der einen Partei besetzten Häfen und Küsten durch die Seestreitkräfte der anderen Partei verboten.

3. Das Ueberfliegen der Häfen und Küsten der anderen vertragschließenden Partei sowie der Demarkationslinien ist auf allen Meeren untersagt.

4. Die Demarkationslinien verlaufen:

a) im Schwarzen Meer: von Olinka – Leuchtturm (St. Georgsmündung) – Kap Jeros (Trapezunt),

b) in der Ostsee: von Rogekuel-Westküste–Worms–Bogskaer–Svenska–Hoegarne.

Die nähere Festsetzung der Linie zwischen Worms und Bogskaer wird der Waffenstillstandskommission der Ostsee (Ziffer VII, 1) übertragen mit der Maßgabe, daß

den russischen Seestreitkräften bei allen Wetter- und Eisverhältnissen eine freie Fahrt nach der Aalandssee gewährleistet ist. Die russischen Seestreitkräfte werden die Demarkationslinien nicht nach Süden, die Seestreitkräfte der vier verbündeten Mächte nicht nach Norden überschreiten. Die russische Regierung übernimmt die Gewähr dafür, daß Seestreitkräfte der Entente, die sich bei Beginn des Waffenstillstandes nördlich der Demarkationslinien befinden oder später dorthin gelangen, sich ebenso verhalten wie die russischen Seestreitkräfte.

5. Der Handel und die Handelsschiffahrt in den in Ziffer 1 Absatz 1 bezeichneten Seegebieten sind frei. Die Festlegung aller Bestimmungen für den Handel sowie die Bekanntgabe der gefahrlosen Wege für die Handelsschiffe wird den

Waffenstillstandskommissionen des Schwarzen Meeres und der Ostsee (Ziffer VII, 1 und 7) übertragen.

6. Die vertragschließenden Parteien verpflichten sich, während des Waffenstillstandes im

Schwarzen Meer und in der Ostsee keine Vorbereitungen zu Angriffsoperationen zur See gegeneinander vorzunehmen.

VI.

Um Unruhe und Zwischenfälle an der Front zu vermeiden, dürfen Übungen mit Infanteriewirkung nicht näher als fünf Kilometer, mit Artilleriewirkung nicht näher als 15 Kilometer hinter den Fronten vorgenommen werden. Der Landminenkrieg wird vollständig eingestellt. Luftstreitkräfte und Fesselballone müssen sich außerhalb einer 10 Kilometer breiten Luftzone hinter der eigenen Demarkationslinie halten. Arbeiten an den Stellungen hinter den vordersten Drahthindernissen sind erlaubt, jedoch nicht solche, die der Vorbereitung von Angriffen dienen können.

IV.

Mit Beginn des Waffenstillstandes treten die nachstehenden „Waffenstillstandskommissionen“ (Vertreter jedes an dem betreffenden Frontstück beteiligten Staates) zusammen, denen alle militärischen Fragen für die Ausführung der Waffenstillstandsbestimmungen in den betreffenden Bereichen zuzuführen sind:

1. Riga für die Ostsee,
2. Dünaburg für die Front von der Ostsee bis zur Disna,

3. Brest-Litowsk für die Front von der Disna bis zum Pripet,
4. Berditschew für die Front vom Pripet bis zum Dnjestr,
5. Kolozsva für die Front vom Dnjestr bis zum Schwarzen Meer, Grenzbestimmung zwischen beiden Kommissionen 5 und 6 im
6. Focsani gegenseitigen Einvernehmen,
7. Odessa für das Schwarze Meer.

Diesen Kommissionen werden unmittelbare und unkontrollierte Fernschreibleitungen in

die Heimatländer ihrer Mitglieder zur Verfügung gestellt. Die Leitungen werden im eigenen Lande bis zur Mitte zwischen den Demarkationslinien von den betreffenden Heeresleitungen gebaut. Auch auf den russisch -türkischen Kriegsschauplätzen in Asien werden derartige Kommissionen eingerichtet nach Vereinbarung der beiderseitigen Höchstkommandierenden.

VIII.

Der Vertrag über Waffenruhe vom 5. Dezember (22. November) 1917 und alle bisher für

einzelne Frontstücke abgeschlossenen Vereinbarungen über Waffenruhe oder Waffenstillstand werden durch diesen Waffenstillstandsvertrag außer Kraft gesetzt.

IX.

Die vertragschließenden Parteien werden im unmittelbaren Anschluß an die Unterzeichnung dieses Waffenstillstandsvertrages in Friedensverhandlungen eintreten.

X.

Ausgehend von dem Grundsatz der Freiheit, Unabhängigkeit und territorialen

Unversehrtheit des neutralen persischen Reiches sind die türkische und die russische Oberste Heeresleitung bereit, ihre Truppen aus Persien zurückzuziehen. Sie werden alsbald mit der persischen Regierung in Verbindung treten, um die Einzelheiten der Räumung und die zur Sicherstellung jenes Grundsatzes sonst noch erforderlichen Maßnahmen zu regeln.

XI.

Jede vertragschließende Partei erhält eine Ausfertigung dieser Vereinbarung in deutscher und russischer Sprache, die von den bevollmächtigten Vertretern unterzeichnet ist.

Příloha 2. Brest-litevská mírová smlouva, 3. března 1918

FRIEDENSVERTRAG VON BREST-LITOWSK VOM 3.
MÄRZ 1918

Friedensvertrag zwischen Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und der Türkei einerseits und Rußland andererseits. Da Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und die Türkei einerseits und Rußland andererseits übereingekommen sind, den Kriegszustand zu beenden und die Friedensverhandlungen möglichst rasch zum Ziele zu führen, wurden zu Bevollmächtigten ernannt:

Von der Kaiserlich Deutschen Regierung: Der Staatssekretär des Auswärtigen Amtes, Kaiserlich Wirklicher Geheimer Rat Herr Richard v. Kühlmann, der Kaiserliche Gesandte und bevollmächtigte Minister Herr Dr. v. Rosenberg, der Königlich Preußische Generalmajor Hoffmann, Chef des Generalstabes des Oberbefehlshabers Ost, der Kapitän zur See Horn.

Von der K. u. K. Gemeinsamen Österreichisch-Ungarischen Regierung: Der Minister des Kais. und Kön. Hauses und des Äußern, Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät Geheimer Rat, Ottokar Graf Czernin v. und zu Chudenitz, der außerordentliche und bevollmächtigte Botschafter Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät Geheimer Rat Herr Kajetan Mérey v. Kaposmère, der General der Infanterie, Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät Geheimer Rat Herr Maximilian Csicseric v. Bacsány.

Von der Königlich Bulgarischen Regierung: Der Königliche außerordentliche Gesandte und bevollmächtigte Minister in Wien, Andrea Toschew, der Oberst im Generalstabe Königlich Bulgarischer Militärbevollmächtigter bei Seiner Majestät dem Deutschen Kaiser und Flügeladjutant Seiner Majestät des Königs der Bulgaren, Peter Gantschew, der Königlich Bulgarische erste Legationssekretär Dr. Theodor Anastassow.

Von der Kaiserlich Osmanischen Regierung: Seine Hoheit Ibrahim Hakki Pascha, ehemaliger Großwesir, Mitglied des Ottomanischen Senates, bevollmächtigter Botschafter Seiner Majestät des Sultans in Berlin, Seine Exzellenz, General der Kavallerie Generaladjutant Seiner Majestät des Sultans bei Seiner Majestät dem Deutschen Kaiser, Zekki Pascha.

Von der Russischen föderativen Sowjet-Republik: Grigori Jakovlevič Sokolnikov, Mitglied des Zentralexekutivausschusses der Räte der Arbeiter-, Soldaten- und Bauerndeputierten, Lev Michailovič Karachan, Mitglied des Zentralexekutivausschusses der Räte der Arbeiter-, Soldaten- und Bauerndeputierten, Georgi Vasilievič Čičerin, Gehilfe des Volkskommissars für auswärtige Angelegenheiten, Grigori Ivanovič Petrovskij, Volkskommissar für innere Angelegenheiten.

Die Bevollmächtigten sind in Brest-Litowsk zu den Friedensverhandlungen zusammengetreten und haben sich nach Vorlegung ihrer in guter und gehöriger Form befundenen Vollmachten über folgende Bestimmungen geeinigt:

Artikel I.

Deutschland, Österreich-Ungarn, Bulgarien und die Türkei einerseits und Rußland andererseits erklären, daß der Kriegszustand zwischen ihnen beendet ist. Sie sind entschlossen, fortan in Frieden und Freundschaft miteinander zu leben.

Artikel II.

Die vertragschließenden Teile werden jede Agitation oder Propaganda gegen die Regierung oder die Staats- und Heereseinrichtungen des anderen Teiles unterlassen. Die Verpflichtung gilt, soweit sie Rußland obliegt, auch für die von den Mächten des Vierbundes besetzten Gebiete.

Artikel III.

Die Gebiete, die westlich der zwischen den vertragschließenden Teilen vereinbarten Linie liegen und zu Rußland gehört haben, werden der russischen Staatshoheit nicht mehr unterstehen; die vereinbarte Linie ergibt sich aus der diesem Friedensvertrag als wesentlicher Bestandteil beigefügten Karte (Anlage 1). Die genaue Festlegung der Linie wird durch eine deutsch-russische Kommission erfolgen. Den in Rede stehenden Gebieten werden aus der ehemaligen Zugehörigkeit zu Rußland keinerlei Verpflichtungen gegenüber Rußland erwachsen. Rußland verzichtet auf jede Einmischung in die inneren Verhältnisse dieser Gebiete. Deutschland und Österreich-Ungarn beabsichtigen, das künftige Schicksal dieser Gebiete im Benehmen mit deren Bevölkerung zu bestimmen.

Artikel IV.

Deutschland ist bereit, sobald der allgemeine Friede geschlossen und die russische Demobilmachung vollkommen durchgeführt ist, das Gebiet östlich der im Art. III Absatz 1 bezeichneten Linie zu räumen, soweit nicht Art. 6 anders bestimmt. Rußland wird alles in seinen Kräften stehende tun, um die alsbaldige Räumung der ostanatolischen Provinzen und ihre ordnungsmäßige Rückgabe an die Türkei sicherzustellen. Die Bezirke Erdehan, Kars und Batum werden gleichfalls ohne Verzug von den russischen Truppen geräumt. Rußland wird sich in die Neuordnung der staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Verhältnisse dieser Bezirke

nicht einmischen, sondern überläßt es der Bevölkerung dieser Bezirke, die Neuordnung im Einvernehmen mit den Nachbarstaaten, namentlich der Türkei, durchzuführen.

Artikel V.

Rußland wird die völlige Demobilmachung seines Heeres einschließlich der von der jetzigen Regierung neugebildeten Heeresteile unverzüglich durchführen. Ferner wird Rußland seine Kriegsschiffe entweder in russische Häfen überführen und dort bis zum allgemeinen Friedensschluß belassen oder sofort desarmieren. Kriegsschiffe der mit den Mächten des Vierbundes im Kriegszustand verbleibenden Staaten werden, soweit sie sich im russischen Machtbereich befinden, wie russische Kriegsschiffe behandelt werden. Das Sperrgebiet im Eismeer bleibt bis zum allgemeinen Friedensschluß bestehen. In der Ostsee und, soweit die russische Macht reicht, im Schwarzen Meer wird sofort mit der Wegräumung der Minen begonnen. Die Handelsschiffahrt in diesen Seegebieten ist frei und wird sofort wiederaufgenommen. Zur Festlegung der näheren Bestimmungen, namentlich zur Bekanntgabe der gefahrlosen Wege für die Handelsschiffe, werden gemischte Kommissionen eingesetzt. Die Schiffahrtswege sind dauernd von treibenden Minen freizuhalten.

Artikel VI.

Rußland verpflichtet sich, sofort Frieden mit der Ukrainischen Volksrepublik zu schließen und den Friedensvertrag zwischen diesem Staate und den Mächten des Vierbundes anzuerkennen. Das ukrainische Gebiet wird unverzüglich von den russischen Truppen und der russischen Roten Garde geräumt. Rußland stellt jede Agitation oder Propaganda gegen die Regierung oder die öffentlichen Einrichtungen der Ukrainischen Volksrepublik ein. Estland und Livland werden gleichfalls ohne Verzug von den russischen Truppen und der russischen Roten Garde geräumt. Die Ostgrenze von Estland läuft im allgemeinen dem Narew-Flusse entlang. Die Ostgrenze von

Livland verläuft im allgemeinen durch den Peipus-See und Pskowschen See bis zu dessen Südwestecke, dann über den Lubanschen See in Richtung Livenhof an der Düna. Estland und Livland werden von einer deutschen Polizeimacht besetzt, bis dort die Sicherheit durch eigene Landeseinrichtungen gewährleistet und die staatliche Ordnung hergestellt ist. Rußland wird alle verhafteten oder verschleppten Bewohner Estlands und Livlands sofort freilassen und gewährleistet die sichere Rücksendung aller verschleppten Estländer und Livländer. Auch Finnland und die Aalandinseln werden alsbald von den russischen Truppen und der russischen Roten Garde, die finnischen Häfen von der russischen Flotte und den russischen Seestreitkräften geräumt Solange das Eis die Überführung der Kriegsschiffe in russische Häfen ausschließt, werden auf den Kriegsschiffen nur schwache Kommandos zurückbleiben. Rußland stellt jede Agitation oder Propaganda gegen die Regierung oder die öffentlichen Einrichtungen Finnlands ein. Die auf den Aalandinseln angelegten Befestigungen sind sobald als möglich zu entfernen. Über die dauernde Nichtbefestigung dieser Inseln sowie über ihre sonstige Behandlung in militärischer und schiffahrtstechnischer Hinsicht ist ein besonderes Abkommen zwischen Deutschland, Finnland, Rußland und Schweden zu treffen; es besteht Einverständnis darüber, daß hierzu auf Wunsch Deutschlands auch andere Anliegerstaaten der Ostsee hinzuzuziehen sein würden.

Artikel VII.

Von der Tatsache ausgehend, daß Persien und Afghanistan freie und unabhängige Staaten sind, verpflichten sich die vertragschließenden Teile, die politische und wirtschaftliche Unabhängigkeit und die territoriale Unversehrtheit dieser Staaten zu achten.

Artikel VIII.

Die beiderseitigen Kriegsgefangenen werden in ihre Heimat entlassen. Die Regelung der hiermit zusammenhängenden Fragen erfolgt durch die im Art. 12 vorgesehenen Einzelverträge.

Artikel IX.

Die vertragschließenden Teile verzichten gegenseitig auf den Ersatz ihrer Kriegskosten, d. h. der staatlichen Aufwendungen für die Kriegführung sowie auf den Ersatz der Kriegsschäden, d. h. derjenigen Schäden, die ihnen und ihren Angehörigen in den Kriegsgebieten durch militärische Maßnahmen mit Einschluß aller in Feindesland vorgenommenen Requisitionen entstanden sind.

Artikel X.

Die diplomatischen und konsularischen Beziehungen zwischen den vertragschließenden Teilen werden sofort nach der Ratifikation des Friedensvertrages wieder aufgenommen. Wegen Zulassung der beiderseitigen Konsuln bleiben besondere Vereinbarungen vorbehalten.

Artikel XI.

Für die wirtschaftlichen Beziehungen zwischen den Mächten des Vierbundes und Rußland sind die in den Anlagen 2 bis 5 enthaltenen Bestimmungen maßgebend, und zwar Anlage 2 für die deutsch-russischen, Anlage 3 für die österreichisch-ungarisch-russischen, Anlage 4 für die bulgarisch-russischen, Anlage 5 für die türkisch-russischen Beziehungen.

Artikel XII.

Die Herstellung der öffentlichen und privaten Rechtsbeziehungen, der Austausch der Kriegsgefangenen und der Zivilinternierten, die Amnestiefrage sowie die Frage der Behandlung der in die Gewalt des Gegners geratenen Handelsschiffe werden in Einzelverträgen mit Rußland geregelt, welche einen wesentlichen

Bestandteil des gegenwärtigen Friedensvertrages bilden und, soweit tunlich, gleichzeitig mit diesem in Kraft treten.

Artikel XIII.

Bei der Auslegung dieses Vertrages sind für die Beziehungen zwischen Deutschland und Rußland der deutsche und der russische Text, für die Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Rußland der deutsche, der ungarische und der russische Text, für die Beziehungen zwischen Bulgarien und Rußland der bulgarische und der russische Text, und für die Beziehungen zwischen der Türkei und Rußland der türkische und der russische Text maßgebend.

Artikel XIV.

Der gegenwärtige Friedensvertrag wird ratifiziert werden. Die Ratifikationsurkunden sollen tunlichst bald in Berlin ausgetauscht werden. Die Russische Regierung verpflichtet sich, den Austausch der Ratifikationsurkunden auf Wunsch einer der Mächte des Vierbundes innerhalb von zwei Wochen vorzunehmen. Der Friedensvertrag tritt, soweit nicht seine Artikel, seine Anlagen oder die Zusatzverträge anders bestimmen, mit seiner Ratifikation in Kraft.